

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

O kritice doktríny paternalistického přístupu k dětem v kontextu realizace ústavní výchovy a připravovaných změn v této oblasti

Na odborných i politických fórech, která se svým předmětem dotýkají více či méně problematiky ohrožených dětí a systému jejich veřejnoprávní ochrany, čím dál častěji zaznívají zmínky o novele zákona č. [109/2002](#) Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen „ZVÚOV“), na jejíž přípravě se výrazným způsobem podílí profesní organizace sdružující představitele školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a středisek výchovné péče i poslanci, kteří jsou členy Podvýboru pro náhradní výchovnou péči.

Vedle zmíněných opatření se lze domnívat, že novela se bude soustředit též na prohloubení specializace jednotlivých školských zařízení, o kterém bylo Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy opakovaně hovořeno a které je též jedním z doporučení tematické zprávy České školní inspekce Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy ze dne 4. 5. 2017, č. j. ČSIG-1423/17-G2[2]. Dělicí linií této specializace se jeví být, žel, nikoli linie důsledného rozlišování rodinněprávních opatření (předběžná úprava poměrů dítěte – předběžné opatření, ústavní výchova, případně výchovné opatření podle § 13a zákona č. [359/1999](#) Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) a opatření trestněprávních (ochranná výchova), nýbrž daleko více povaha a zaškatulkování „rizikového“ chování dítěte.

Všechny popsané navrhované změny nezapřou jediné, a to naprostou **ignoraci právních dimenzí problematiky veřejnoprávní ochrany ohrožených dětí, odpovídajíc plně přesvědčení, že děti sice mají práva, ta však nemohou (anebo by neměla) převážit nad potřebou jejich „výchovy“**. Ignorace právní dimenze předmětné problematiky však není jedinou. **Zcela ignorovány jsou též poznatky, vyplývající z řady empirických výzkumů** a vážící se k vlivu působení režimové instituce na člověka a dopady tohoto působení na jeho další život, jejichž podstatu popsal velmi výstižně ve své teorii totální instituce slavný americký sociolog Erving Goffman již v roce 1961[3] a které se v oblasti umění podařilo zachytit především Kenu Kesseyemu v jeho slavném románu Vyhodme ho z kola ven, známému především v jeho filmové podobě oscarového filmu Miloše Formana Přelet nad kukaččím hnízdem. V konečném důsledku tak připravovanými změnami dochází též **k popření přístupu založeného na důkazech** (angl. „evidence-based approach“), který je nedílnou součástí základního práva každého na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví, tedy práva, kterým paradoxně bývají represivní přístup k dětem a omezování jejich osobní svobody ve školských zařízeních odůvodňovány, a to především v případě dětí a dospívajících, kteří jsou uživateli omamných a psychotropních látek nebo jsou na těchto látkách závislí, a dětí a dospívajících s psychosociálním postižením.

Česká republika, jejíž systém veřejnoprávní ochrany dětí nezapře svou podobou i způsobem fungování **své kořeny, zatnuté hluboko v předchozím, nutno dodat, autoritářském státoprávním uspořádání československého státu před rokem 1989**, se tak namísto přibližování se standardu přístupu k dětem, uplatňujícímu se v západních demokratických zemích a vyplývajícimu z Úmluvy o právech dítěte (vyhlášena pod č. [104/1991](#) Sb.), v případě přijetí

navrhovaných změn **vydává na cestu směřující pouze k dalšímu odklonu od základních principů liberálního demokratického právního státu**, alespoň pokud jde o postavení ohrožených dětí a dospívajících v české společnosti. Cílem tohoto článku je zasadit připravované změny do širšího lidskoprávního kontextu, který je bohužel právě v oblasti ochrany práv dětí až příliš často přehlížen, a to s největší pravděpodobností v důsledku nízké míry právního povědomí, které v České republice v této oblasti panuje.

Teze, kterou se tento článek bude snažit obhájit, je pak postavena na argumentu, že jsou-li rodinněprávní opatření, na jejichž základě dochází k vynětí dítěte či dospívajícího z jeho přirozeného prostředí a jeho umístění do náhradní péče, **využívána**, často díky poměrně vágní a neurčité formulaci své skutkové podstaty, **k účelům, které jsou ze zákona vyhrazeny jiným právním systémům** - typicky systému trestní spravedlnosti a systému detencí - **dochází k velmi závažnému porušení pravidla vázanosti výkonu veřejné moci zákonem i požadavku zákonnosti jakéhokoli zásahu do základních práv a svobod člověka**. Takový přístup k ochraně dětí je pak projevem doktríny paternalistického přístupu k dětem (doktríny *parens patriae*), v níž hraje „zákonost“ rovněž až druhotnou úlohu, přičemž do popředí vystupují takové statky, jako je blíže neurčený „zájem dítěte na ochraně“ či „zájem dítěte na výchově“ (nebo možná přesněji „zájem na ochraně dítěte“ či „zájem na výchově dítěte“, což lépe odráží skutečnost, že v této doktríně jde daleko více o představy společnosti o potřebách dítěte či dospívajícího, než o představy samotného dítěte či dospívajícího). **Doktrína paternalistického přístupu k dětem a její praktické uplatňování však reálně nevede ke zlepšení situace dětí a dospívajících**; jediným výsledkem jejího uplatňování je to, že děti a dospívající jsou zbaveni nároku na předvídatelnost výkonu veřejné moci a aplikace práva, jakož i obecně svých základních práv a svobod, jelikož jim nejsou garantovány buď žádné, anebo dostatečné záruky před nelegitimními nebo nepřiměřenými zásahy do těchto práv. Doktrína paternalistického přístupu k dětem a dospívajícím je tak neudržitelná, mají-li být dodržovány závazky vyplývající z Úmluvy o právech dítěte, včetně jejího základního právně-filozofického východiska, v souladu s nímž k dítěti nesmí být přistupováno jako k předmětu ochrany a péče, nýbrž jako ke svébytnému subjektu nadanému vlastními právy a svobodami.

Platnost této teze je demonstrována na několika soudních rozhodnutích, a to jak českého Ústavního soudu, tak i zahraničních soudů, konkrétně Nejvyššího soudu Spojených států, a mezinárodních soudních či kvazisoudních orgánů - Evropského soudu pro lidská práva a Inter americké komise pro lidská práva. S ohledem na nízkou míru znalosti této judikatury v českém prostředí, je zcela záměrně značný prostor článku věnován přímým citacím z těchto rozhodnutí, které lze označit jako nadčasové a univerzálně platné, jakkoli některé z nich byly formulovány za oceánem a před více než padesáti lety.

O jednom nálezu Ústavního soudu (III. ÚS 916/13)

Připravované změny v oblasti realizace ústavní výchovy vyvolávají řadu zcela zásadních otázek především ve vztahu **k zachování požadavku zákonnosti zásahu veřejné moci do základních práv a svobod člověka** (k tomu viz mj. čl. 4 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) **a základnímu právu každého na osobní svobodu** (čl. 8 Listiny základních práv a svobod, čl. 5 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, čl. 9 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, čl. 37 Úmluvy o právech dítěte, čl. 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením). Je to přitom právě základní právo na osobní svobodu, které představuje jedno z těch práv, na které máme typicky v našich praktických krocích ve vztahu k dětem a dospívajícím zapomínat, jakkoli formálně deklarujeme, že dětem a dospívajícím náleží samozřejmě i toto právo. Ostatně, skutečnost, že **zhruba třetina z celkového počtu dětí, které jsou umístěny ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, se nachází v těch typech zařízení, která lze označit jako režimová**[4] (diagnostický ústav, dětský domov se školou[5], výchovný ústav[6]), přičemž

každoroční počet uložených trestněprávních ochranných výchov zůstává mimořádně nízký[7], je toho dobrým důkazem.

V předmětné souvislosti je vhodné zmínit **jeden ze zcela zásadních nálezů Ústavního soudu v oblasti veřejnoprávní ochrany dětí**, který navzdory tomu, že právě v těchto dnech oslaví své 4. narozeniny, upadl do značné míry do zapomnění, alespoň pokud jde o jeho praktické dopady v činnosti orgánů veřejné moci, které systém veřejnoprávní ochrany dítěte [opatrovnické soudy a orgány sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen „OSPOD“)] tvoří. Možná, že ještě přesnějším je konstatování, že tento náleží se ani nikdy široce známým nestal, což opět vypovídá především o nízké míře právní kultury v oblasti veřejnoprávní ochrany dětí i **nízké míře schopnosti orgánů veřejné moci, které systém veřejnoprávní ochrany dětí tvoří, dostát imperativu ústavně konformního výkladu zákonných norem i zásadě aplikační přednosti ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smluv**, k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament ČR, jak je tato zakotvena v čl. 10 Ústavy ČR.

Informace, které z připravované novely prosakují na veřejnost, především prostřednictvím médií[1], **působí více než znepokojivě** - děti, které mají nařízenou ústavní výchovu, mají být ve školských zařízeních podrobeny ještě přísnějším režimovým opatřením, mělo by dojít k návratu „dobrovolných“ pobytů dětí v diagnostických ústavech, tj. pobytů, realizovaných na základě dohody uzavřené mezi zákonným zástupcem dítěte a zařízením, a lze předpokládat, že se na pořad dne opět vrátí otázka navrácení pravomoci určovat, do kterého zařízení bude dítě s nařízenou ústavní výchovou umístěno, diagnostickým ústavům, kterým s přijetím a nabytím účinnosti zákona č. [89/2012](#) Sb., občanského zákoníku (dále jen „občanský zákoník“), zůstala tato pravomoc zachována pouze ve vztahu k výkonu trestněprávní ochranné výchovy. Konkrétně se jedná o náleží vydaný Ústavním soudem dne 17. 2. 2015 pod sp. zn. III. ÚS 916/13. Předmětný náleží byl vydán v případě třináctiletého chlapce, který se na půdě školy dopustil násilného činu jinak trestného. Bezprostředně po spáchání tohoto činu byl zajištěn Policií ČR, která jej držela na policejní služebně až do večerních hodin, kdy byl chlapec převezen, již v doprovodu svých rodičů, do psychiatrické nemocnice, kde došlo k jeho hospitalizaci. Hospitalizace byla zpočátku realizována na základě souhlasu rodičů daného chlapce. Rodiče však svůj souhlas vzápětí odvolali s tím, že by si chlapce chtěli vzít zpět domů a k lékaři-psychiatrovi docházet ambulantně. V tu chvíli se aktivní úlohy chopil příslušný OSPOD, který podal návrh na nařízené tzv. rychlého předběžného opatření, tj. předběžného opatření podle § 76a zákona č. [99/1963](#) Sb., občanského soudního řádu (dále jen „OSŘ“) ve znění účinném do 31. 12. 2013 [v současnosti podle § 452 a násl. zákona č. [292/2013](#) Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZZŘS“)], kterým se domáhal pokračování umístění chlapce v psychiatrické nemocnici. Soud tomuto návrhu vyhověl a požadované předběžné opatření nařídil. Předmětné opatření bylo přitom odůvodněno dvěma stěžejními důvody, a to že:

- stále probíhá prověřování činu jinak trestného a v psychiatrické nemocnici i nadále probíhá diagnostika chlapce; a
- bez dokončení diagnostiky nelze vyloučit, že by chlapec mohl být nebezpečný sobě nebo svému okolí.

Předmětem ústavní stížnosti a tím i výše citovaného nálezů pak byla otázka, **zda lze k dosažení těchto účelů využívat instituty, které mají primárně sloužit k zajištění příznivého vývoje dítěte, tedy instituty, které lze označit za rodinněprávní opatření** (vedle předběžné úpravy poměrů dítěte by sem bylo možné zařadit právě i institut ústavní výchovy, případně institut výchovného opatření podle § 13a zákona č. [359/1999](#) Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Tato otázka dovedla Ústavní soud v jeho argumentaci k **samotné podstatě liberálního demokratického právního státu a k vlastním kořenům doktríny základních práv a svobod** tak, jak se tato postupně v rámci vývoje evropské společnosti i státu utvářela. Ústavní soud totiž

přiměla zabývat se především otázkou zákonnosti (legality) jako jedné ze tří základních podmínek zásahu do základních práv a svobod člověka [vedle podmínky oprávněnosti (legitimity) a přiměřenosti (proporcionality) tohoto zásahu] - otázkou, která právě ve vztahu k dětem bývá v českém prostředí, žel, stále tak často opomíjena (k tomu více viz níže).

Odbočíme-li na chvíli od samotného obsahu citovaného nálezu, stojí za to poznamenat, že skutečnost, že právě ve vztahu k dětem je praktické naplňování podmínky zákonnosti zásahu do základních práv a svobod člověka stále problematické, nemusí být až tak překvapující. **Podobně zranitelnou skupinou, pokud jde o dodržování tohoto esenciálního předpokladu právního státu, jsou například též lidé s mentálním či psychosociálním postižením**[8], tedy lidé, kteří podobně jako děti a dospívající mohou mít snížené rozumové nebo volní schopnosti a kteří mohou mít též i formálně omezenou svéprávnost, byť na rozdíl od dětí a dospívajících nikoli přímo ze zákona, nýbrž na základě rozhodnutí soudu. Obecně se pak jedná o zranitelné skupiny, které jsou ze strany státu a společnosti zvýšeně chráněny.

Předmětem citovaného nálezu tak byla, ať již si to Ústavní soud při jeho formulaci uvědomoval či nikoli, samotná **otázka, do jaké míry je v demokratickém právním státě nadále ústavně přípustné a přijatelné, aby právě požadavek na zajištění ochrany dítěte jako příslušníka zvláště zranitelné skupiny převážil nad podmínkou zákonnosti zásahu do základních práv a svobod člověka.**

Ústavní soud se přitom přiklonil na stranu **důsledného respektování podmínky zákonnosti zásahu** do základních práv a svobod, když poukázal na to, že k oběma účelům, kterými bylo v případě chlapce odůvodněno nařízení tzv. rychlého předběžného opatření, existují v právní úpravě zcela jiné instituty, s daleko přísnějšími zárukami, hmotněprávními i procesními, chránícími člověka před nepřiměřeným zásahem do jeho osobní svobody. Konkrétně se jednalo o občanskoprávní institut zdravotnických detencí podle § 191a a násl. OSŘ ve znění do 31. 12. 2013 (nyní podle § 104 a násl. občanského zákoníku a § 66 a násl. ZZŘS) a trestněprávní institut vyšetření duševního stavu podle § 116 a § 117 zákona č. [141/1961](#) Sb., trestního řádu, který je v souladu s § 93 odst. 4 ve spojení s § 58 zákona č. [218/2003](#) Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“), aplikovatelný též ve vztahu k dětem mladším 15 let.[9] Ústavní soud ve svém nálezu konstatoval, že „ze srovnání všech tří zákonných institutů lze vyvodit závěr, že ani vyšetření duševního stavu nezletilého dítěte podle § 58 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, ani převzetí a držení pacienta v ústavu zdravotnické péče podle § 191a a násl. občanského soudního řádu nelze obcházet nařízením předběžného opatření podle § 76a občanského soudního řádu. (...) Protože § 76a občanského soudního řádu neumožňoval nařízení předběžného opatření za účelem hospitalizace nezletilého bez souhlasu jeho zákonných zástupců, napadenými rozhodnutími došlo k zbavení osobní svobody stěžovatele v rozporu s čl. 8 odst. 1 a 2 Listiny a čl. 5 odst. 1 Úmluvy. Stalo se tak totiž jiným způsobem, než který stanoví zákon. Ze stejných důvodů znamenal uvedený zásah porušení práva stěžovatele na ochranu před neoprávněnými zásahy do soukromého a rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy, resp. do práva dítěte na rodičovskou péči a ochranu podle čl. 32 odst. 1 Listiny. V důsledku aplikace výkladu § 76a občanského soudního řádu, který přehlídí jiná kogentní ustanovení upravující hospitalizaci nezletilého bez souhlasu jeho zákonných zástupců bylo rovněž porušeno právo na stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 6 odst. 1 Úmluvy (výrok II).“ (pozn. zvýraznění doplněno).

Ústavní soud vedle toho **vyzdvihl význam osobní svobody člověka v demokratickém právním státě**, a to natolik nadčasovou formulací, která je aplikovatelná na každého, nikoli pouze na děti. Je tím spíše potěšující, že tato formulace je obsažena právě v nálezu, který se týká nezletilého stěžovatele - dítěte. Ústavní soud konkrétně uvedl, že „osobní svoboda představuje v demokratickém a právním státě jednu z nejdůležitějších hodnot. Je předpokladem toho, aby si mohl každý sám

uspořádat svůj vlastní život, aby mohl rozhodovat o jeho podstatných aspektech a svým jednáním usilovat o vlastní štěstí.“ Ústavní soud proto zdůraznil, že *„jakkoli tato svoboda již ze své podstaty nemůže být neomezená, se zásahy do ní mohou být spojeny neodstranitelné následky ve všech sférách života jednotlivce. Stát, který je založen na úctě k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 odst. 1 Ústavy), do ní proto může zasahovat pouze na základě zákona a v jeho mezích a nesmí se při tom dopustit svévole. Trvání na dodržení všech zákonem stanovených podmínek jejího omezení představuje základní garanci, že budou skutečně respektována práva dotčeného jednotlivce a že v jeho případě nedojde ke zneužití moci.“*

Výlet za oceán - případ Geralda Gaulta

Ať již si to Ústavní soud při formulaci citovaného nálezu uvědomoval, či nikoli, význam tohoto nálezu spočívá především v **odmítnutí uplatňování doktríny paternalismu - doktríny parens patriae - v přístupu k dětem**. Paternalistický přístup k dětem bychom mohli označit též jako **přístup opatrovnický**. Jedná se o přístup, který se v minulosti uplatňoval jak ve vztahu k lidem s postižením, tak ve vztahu k dětem. Jeho kořeny sahají až do 16. století a mají **velmi humanistickou podstatu**. Vycházejí z poznání specifické zranitelnosti, která může být charakteristická jak pro děti a dospívající, tak pro lidi s mentálním či psychosociálním postižením, a odrážejí stav uvědomění si, jak nespravedlivé může vůči příslušníkům těchto zranitelných skupin být zacházet s nimi zcela shodným způsobem jako s dospělými, kteří mentální či psychosociální postižení nemají. V případě dětí bychom mohli tento rozměr doktríny paternalismu - opatrovnického přístupu - vystihnout též tak, že na počátku tohoto přístupu stojí uvědomění si, jak nespravedlivé vůči dětem a dospívajícím může být, je-li k nim přístupováno pouze jako k malým dospělým.

V druhé polovině 19. století pak tento přístup vedl v případě dětí ke zrodu myšlenky ustanovení **specifického systému trestní spravedlnosti**, vyhrazeného výlučně pro pachatele z řad dětí a mladistvých. Zastánci zřízení těchto specifických systémů trestní spravedlnosti, které jsme si zvykli označovat jako systémy soudnictví ve věcech mládeže, poukazovali na to, že je nepřijatelné, aby se děti a dospívající ocitali ve stejných institucích - věznicích - jako dospělí, a to dokonce společně s dospělými spoluvězni, vydáni jim na milost i nemilost. Tyto motivy zastánců zřizování zvláštních systémů trestní spravedlnosti pro děti a dospívající v konfliktu se zákonem jistě nezaprů svou **hlubokou motivaci ideály humanismu - lidství a lidskosti, soucitu i pocitu odpovědnosti dospělých za děti a dospívající**. Hnutí si postupně získávalo i politickou podporu, a tak postupně v 19. století začaly vznikat jak zvláštní instituce pro odsouzené z řad dětí a dospívajících, tak i zvláštní soudy - dnešní terminologií soudy pro mládež. První takový soud byl zřízen v roce 1899 ve Spojených státech amerických ve státě Illinois a idea odděleného soudnictví pro děti a dospívající se v průběhu první poloviny 20. století šířila napříč ostatními státy, a to nejen v rámci Unie[10], nýbrž i v ostatních zemích světa, hlásících se k euroamerické právní kultuře[11]. Tyto oddělené systémy trestního soudnictví byly založeny na přesvědčení, že **děti a dospívající v konfliktu se zákonem si zaslouží spíše rehabilitaci než potrestání v pravém slova smyslu**. [12] Úkolem soudu pro mládež tak bylo, plně v souladu s doktrínou paternalismu, jako moudrý a ochranný rodič rozhodnout nikoli až tolik o vině a trestu, nýbrž o tom, co je „v nejlepším zájmu dítěte“. Toto pojetí role soudu se následně promítlo též do podoby řízení před soudem pro mládež, které získalo neformální, nespornou a občanskoprávní povahu.[13]

Poměrně záhy se však ukázalo, že jakkoli vedeny vysoce humanistickými motivy a ideály, provedené změny dětem a dospívajícím žádné pozitivní výsledky nepřinášejí, spíše naopak. Jinými slovy, že **uplatňovaný humanistický přístup k dětem a dospívajícím, vůči dětem a dospívajícím až tolik humanisticky nepůsobí**. Významný právní milník v tomto ohledu pak znamenalo rozhodnutí Nejvyššího soudu Spojených států (dále jen „Nejvyšší soud“) v případě Geralda Gaulta z roku 1967 [In re Gault, 387 U. S. 1 (1967)].[14] Gerald Gault byl patnáctiletý chlapec, který čelil obvinění z

toho, že obtěžoval svou sousedku obscénním, vulgárním telefonním hovorem, ačkoliv byl v podmínce, jelikož již dříve se nacházel v doprovodu chlapce, který ukradl jedné ženě peněženku. Gerald byl nakonec v řízení, které svou podobou ani zárukami neodpovídalo standardům, které byly běžně dopřávány dospělým v trestním řízení, **označen za delikventní dítě a poslán do Státní průmyslové školy** do doby, než mu bude 21 let, ledaže by soud rozhodl o jeho dřívějším propuštění.

Nejvyšší soud se tak díky tomuto případu ocitl před otázkou **posouzení ústavněprávní legitimacy uplatňování doktríny parens patriae ve vztahu k dětem v konfliktu se zákonem**, přičemž se mu podařilo formulovat v tomto ohledu **přelomový rozsudek** a nastartovat tak novou etapu vývoje soudnictví ve věcech mládeže. Formulace Nejvyššího soudu jsou natolik zásadní a nadčasové, že stojí za to jim věnovat pozornost, a to zvláště v českém prostředí, které v řadě oblastí doktrínu paternalistického přístupu k dětem stále uplatňuje, ať již pro tento svůj přístup má právní základ či nikoli.

Nejvyšší soud předně uznal legitimitu humanistických ideálů stojících za uplatňováním doktríny parens patriae, když poukázal na to, že *„ranní reformátoři byli zděšeni procedurami a tresty pro dospělé, jakož i skutečností, že dětem mohou být ukládány dlouhé tresty ve vězení, a to ve smíšených věznicích se zatvrzelými kriminálníky. Byli silně přesvědčeni, že společenská povinnost se nemůže omezovat pouze na koncept spravedlnosti. Věřili, že rolí společnosti není posuzovat, zda je dítě „vinno“ či „nevinno“, avšak „Jakým je, jak se stalo tím, čím je, a co může být uděláno v jeho nejlepším zájmu a v zájmu státu tak, aby bylo zachráněno před kariérou pádu“.* Dítě – které viděli jako především dobré – mělo být přiměno „cítit, že je předmětem [státní] péče a starostlivosti.“ (...) **Dítě bylo „léčeno“ a „rehabilitováno“ a procesy, od zajištění/zadržení až po institucionalizaci, měly být „klinické“ více než trestající.** Těchto výsledků mělo být dosaženo, aniž by to bylo pojímáno jako koncepční či ústavní hoře, trváním na tom, že řízení nebude kontradiktorní, avšak že stát bude postupovat jako parens patriae.“ (pozn. zvýraznění doplněno).[15]

Nejvyšší soud dále velmi výstižně popsal **podstatu doktríny paternalismu jako přesvědčení, že dítě má právo nikoli na svobodu, nýbrž na péči - na ochranu.** Nejvyšší soud Spojených států v této souvislosti konkrétně uvedl, že *„právo státu, jako parens patriae, odeprít dítěti procesní práva, která byla dostupná jeho starším souputníkům, stavělo na tvrzení, že dítě, na rozdíl od dospělého, má právo „nikoli na svobodu, nýbrž na péči“.* Může být předáno svým rodičům, přiměno k tomu, aby chodilo do školy apod. Pokud rodiče selhávají v účinném plnění své pečovatelské role – tj. pokud je dítě „delikventní“ – musí stát intervenovat. **Konaje tak, nezbavuje dítě žádných práv, jelikož toto žádná nemá. Pouze poskytuje „péči“, na kterou má dítě nárok.** Z tohoto důvodu jsou řízení týkající se nezletilých popsána jako „občanskoprávní“, nikoli „trestní“, a proto nejsou předmětem požadavků, které omezují stát, pokud tento chce zbavit člověka jeho svobody.“ (pozn. zvýraznění doplněno).[16]

Stejně výstižně však Nejvyšší soud pojmenoval zklamání z hlediska zachování ideálů humanismu a přesvědčení potřeby zohlednění zvláštní zranitelnosti dětí, stojících na počátku zrodu doktríny paternalismu, k němuž zavedení zvláštního systému soudnictví ve věcech mládeže, vycházejícího z této doktríny, vedlo: *„Historie soudů pro mládež znovu ukázala, že bezmezná diskrece, vedená sebeshovívavějšími úmysly, je často slabou náhražkou principu a procesu. (...) Absence hmotněprávních standardů nutně nevedla k tomu, že by se dětem dostalo pečlivé, soucitné, individualizované zacházení. Absence procesních pravidel založených na ústavněprávním principu nevedla vždy ke spravedlivým, výkonným a účinným postupům. Odklony od nastolených principů zákonného procesu často vyústily nikoli v osvědčený postup, nýbrž ve svévoli.* Předseda Pensylvánské rady soudců pro mládež nedávno uvedl: *„Volné postupy, panovačné metody a přeplněné soudní kalendáře, samostatně i ve vzájemné kombinaci, všechny příliš často vedly*

naneštětí ve zbavování nezletilých jejich základních práv, což vyústilo v odeprání zákonného procesu.““ (pozn. zvýraznění doplněno).[17]

Nejvyšší soud v tomto ohledu opřel též o empirické poznatky dopadů uplatňování systému soudnictví ve věcech mládeže, vycházejícího z doktríny paternalismu, na další osud dětí. Zdůraznil přitom, že „ani sentiment ani folklór by neměl způsobovat to, že budeme zavírat oči například před takovými překvapujícími zjištěními, která přinesla výjimečná studie recidivismu, realizovaná Stanford Resarch Institutem pro Prezidentskou komisi pro trestnou činnost v okrese Columbia. Tato zpráva komise uvádí: „V roce 1966 se přibližně 66 procent 16 - a 17- letých nezletilých, kteří byli předáni soudu oddělením pro pomoc mládeži, již dříve před soudem objevilo. V roce 1965, 56 procent těch, kteří pobývali v přijímacím domově, bylo recidivisty. Studie SRI odhalila, že 61 procent ze vzorku případů, které byly v roce 1965 předány soudu, byly již v minulosti přinejmenším jednou řešeny, a že 42 procent z nich bylo řešeno přinejmenším dvakrát. **Tato čísla, stejně jako vysoká míra kriminality mezi nezletilými, na kterou se odkazujeme, (...) nám nemůže umožnit dospět k závěru, že nedostatek ústavní ochrany snižuje kriminalitu, nebo že systém soudnictví ve věcech mládeže, který funguje bez ústavněprávních zábran, jak k tomu hojně došlo, je účinný z hlediska snižování kriminality a nápravy pachatelů.**“ (pozn. zvýraznění doplněno).[18]

S oporou o tyto empirické poznatky tedy Nejvyšší soud dospěl k **závěru o objektivní nezpůsobilosti uplatňování doktríny paternalismu vést k vytyčeným sledovaným cílům**, tedy, slovy testu proporcionality zásahu do základních práv a svobod člověka, **o nevhodnosti uplatňování této doktríny**. V této souvislosti přitom není bez zajímavosti, vrátíme-li se na chvíli z amerického kontinentu zpět do Evropy a skočíme-li z 20. století do století 21., že **velmi podobnými empirickými výsledky disponuje též Česká republika**. V roce 2007 zpracovalo Ministerstvo vnitra Analýzu stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995–2004[19]. Zřejmě nejvíce znepokojujícím a nejzávažnějším zjištěním této analýzy, která shrnovala výsledky rozsáhlého výzkumu, provedeného Ministerstvem vnitra ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, který mapoval další osud 17 454 mladých lidí, kteří v období 1995 - 2004 opustili školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, bylo zjištění, že **zatímco před svým umístěním do školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy se trestné činnosti dopustilo pouze 18% z umístěných dětí, po opuštění těchto zařízení tento podíl činil 56%**. Až po odchodu ze školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy se trestné činnosti tedy dopustilo 38 % dětí.[20]

Uvedená zjištění dokládají, že umístění dítěte do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy **působí daleko více jako kriminogenní faktor, a nikoli opačně**. Tato zjištění lze do značné míry vnímat též jako **obžalobu doktríny paternalistického přístupu k dětem a dospívajícím**, který se sice snaží děti a dospívající chránit, avšak **za cenu popření jakékoli individuální odpovědnosti dítěte či dospívajícího za své jednání a v konečném důsledku za svůj vlastní život**. Citovaná analýza Ministerstva vnitra tento aspekt dopadů paternalistického přístupu k dětem vystihuje tak, že „*příčin selhání mladých lidí po opuštění ústavní péče je více a bezesporu k nim patří i prostředí ústavů a jejich režim, ve kterých mnohé děti prožijí řadu let. Trvale je kritizován vysoký počet dětí v některých zařízeních, který neumožňuje individuální práci s nimi a tedy ani nevytváří podmínky pro individuální rozvoj osobnosti.*“ Analýza se na tomto místě odkazuje též na zprávu *Veřejného ochránce práv za rok 2006*, která uvádí: „*Režim dne či týdne, který je koncipován jako absolutní dohled pracovníků nad činností a projevy dětí, je ospravedlnitelný pouze při vzniku konkrétního nebezpečí a ohrožení dítěte. Takový režim, který jsou děti nuceny dodržovat, podporuje pouze jejich pasivitu a manipuluje s nimi. Každé dítě je striktním uplatňováním režimu trvale formováno; je naučeno jíst v přesný čas, spát stanoveně dlouho, hrát si v přesně vymezený čas. Nerozhoduje se, nepřemýšlí, pouze pasivně přijímá rozhodnutí jiných. Základním principem, který by měl stát vždy nejvýše při organizaci prvních let života dítěte, je však respekt k jeho potřebám a*

možnostem. Požadavek respektu vůči stanovenému režimu a jeho vynucování z pozice silnějšího subjektu není v zájmu zde umístěných dětí a je nepřijatelný.“[21]

Nejvyšší soud kritiku dopadů doktríny paternalistického přístupu k dětem pojal ještě jiným – pozitivním způsobem, když si položil otázku, nemá-li na nápravu dětí a dospívajících daleko větší vliv zážitek spravedlnosti. I zde se přitom opíral o zjištění empirických studií, které podle něj „ukazují, že **osobní účast, stejně jako přítomnost spravedlnosti, nestrannosti a uspořádanosti - ve zkratce základy zákonného procesu - mohou být pro dotčené nezletilé více působivým a terapeutickým postojem.** V nedávné studii například sociologové Wheeler a Cottrell pozorují, že pokud je procesní laxnost „*parens patriae*“ následována přísnou disciplínou, může tento kontrast mít negativní dopad na dítě, které cítí, že bylo podvedeno nebo nalákáno.“ Uzavírají: „Pokud není respektován odpovídající zákonný proces, i nezletilý, který porušil zákon, nemusí cítit, že je s ním zacházeno spravedlivě, a proto se staví proti rehabilitačnímu úsilí soudního personálu.““ (pozn. zvýraznění doplněno).[22]

Není velkým zjednodušením konstatovat, že rozhodnutí Nejvyššího soudu v případě Geralda Gaulta **stálo na počátku zcela zásadních reforem systémů soudnictví ve věcech mládeže, které probíhaly v zemích demokratického západu ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století.** Tyto státy, hlásící se k ideálům demokratického právního státu, začaly postupně vnímat, že systémy soudnictví ve věcech mládeže, vycházející z doktríny paternalistického přístupu k dětem, neodpovídají závazkům, které tyto státy garantují na ústavněprávní úrovni, a to především pokud jde o naplňování práva dítěte na spravedlivý proces a respektování práva dítěte na osobní svobodu. Tyto státy tak postupně měnily svou legislativu **a začaly se přiklánět k modelu, který bude dětem v konfliktu se zákonem garantovat přinejmenším stejné záruky, jako dospělým.**[23] Do popředí tak opět vstoupil rozměr zákonnosti přístupu k dětem a dospívajícím **a bylo přijato, že nelze připustit, aby rozhodující orgán disponoval v podstatě volnou diskrecí, determinovanou pouze obecným účelem zajištění ochrany dítěte.** Vyjádřeno jinak, bylo přijato, že i ochrana dítěte ze strany veřejné moci se musí odehrávat v zákonných mantinelech.

Od paternalismu k přístupu založenému na právech

Kritika doktríny paternalistického přístupu se samozřejmě netýkala pouze zacházení s dětmi v konfliktu se zákonem. **Problematika uplatňování této doktríny je širší,** což ostatně vystihuje i výše citovaná část analýzy ministerstva vnitra, v níž se tato analýza odkazuje na zprávu veřejného ochránce práv z roku 2006, pokud jde o popis, jakým způsobem uplatňování režimu v rámci pobytového zařízení odstavuje děti od možnosti řídit vlastní život a systematicky je zbavuje jakékoli individuální odpovědnosti.

Jakkoli svého času byla doktrína paternalistického přístupu k dětem jistě legitimní a široce rozšířená, ve druhé polovině 20. století se ve světě, hlásícím se k hodnotám demokracie a právního státu, se přežila, přičemž **za vrchol tohoto vývoje lze považovat přijetí Úmluvy o právech dítěte** (dále jen „Úmluva o právech dítěte“) v roce 1989. Je obecně známou charakteristikou Úmluvy, že tato mění **paradigma přístupu k dětem, na které je třeba napříště nahlížet nikoli jako na předmět ochrany a péče (paternalistický/opatrovnický přístup), nýbrž jako na svébytný subjekt svých vlastních práv a svobod.** Pojmout, co všechno však tato charakteristika prakticky obnáší pro praxi všech, kteří s dětmi a dospívajícími přicházejí do kontaktu, a zvláště pak pro subjekty veřejné moci, se však ukazuje jako zcela zásadní výzva z hlediska správné implementace Úmluvy. Dokladem toho je ostatně i případ chlapce, který byl řešen ve výše citovaném nálezu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13, stejně jako připravované změny ZVÚOV.

Výbor OSN pro práva dítěte postupem času formuloval ve svých obecných komentářích přístup,

který nazval, nutno dodat velmi výstižně, přístupem založeným na právech dítěte. Poprvé popsal tento svůj přístup v Obecném komentáři č. 13 z roku 2011, jehož předmětem byl čl. 19 Úmluvy, garantující dítěti právo na svobodu od všech forem násilí. Výbor OSN pro práva dítěte zde výslovně uvedl, že tento přístup „**vyžaduje změnu paradigmatu od přístupů založených na ochraně dítěte, v nichž jsou děti vnímány a v němž je s nimi zacházeno jako s „objekty“, které potřebují pomoc, spíše než jako s držiteli práv nadanými právy na ochranu. Přístup založený na právech dítěte je tím, kdo dále posouvá realizaci práv všech dětí, jak jsou zakotveny v Úmluvě, a to tak, že rozvíjí schopnost nositelů povinností dostát svým závazkům respektovat, chránit a naplňovat práva (čl. 4) a schopnost držitelů práv nárokovat si svá práva, veden vždy právem nebýt diskriminován (čl. 2), právem na posouzení nejlepšího zájmu dítěte (čl. 3 odst. 1), právem na život, přežití a rozvoj (čl. 6) a právem na respekt k názorům dítěte (čl. 12). Děti mají rovněž právo být usměrňovány a vedeny při výkonu svých práv svými pečovateli, rodiči a členy komunity, v souladu se svými rozvíjecími schopnostmi (čl. 5). Tento přístup založený na právech dítěte je celostní a klade důraz na podporu silných stránek a zdrojů samotného dítěte a všech sociálních systémů, kterých je dítě součástí: rodiny, školy, komunity, institucí, náboženských a kulturních systémů.**“[24] (pozn. zvýraznění doplněno).

Na toto vymezení přístupu založeného na právech dítěte pak Výbor OSN pro práva dítěte navázal ve svém zřejmě nejznámějším obecném komentáři – Obecném komentáři č. 14 z roku 2013, jehož předmětem je koncept nejlepšího zájmu dítěte a základní právo dítěte na to, aby jeho nejlepší zájem byl zohledněn jako přední hledisko ve všech záležitostech, které se dítěte dotýkají.[25] Tento obecný komentář lze vnímat z hlediska implementace přístupu založeného na právech jako klíčový, a to mj. i z toho důvodu, že **je to právě uchopení konceptu nejlepšího zájmu dítěte a jeho obsahu, co rozhoduje o tom, je-li, navzdory existenci Úmluvy o právech dítěte a její ratifikace ze strany daného smluvního státu, ve vztahu k dětem uplatňována doktrína paternalistického přístupu, či nikoli.**

České prostředí je toho přitom dobrým důkazem. Slovní spojení „zájem dítěte“ či „nejlepší zájem dítěte“ se zde stalo mezi lidmi, kteří se z různého titulu věnují otázkám týkajícím se dětí, značně oblíbené. **Navzdory tomu lze však jen stěží konstatovat, že by tím došlo též k ústupu paternalistického (opatrovnického) přístupu k dětem a posílení přístupu založeného na právech dítěte.** Právě naopak. Institut „zájmu dítěte“ či „nejlepšího zájmu dítěte“ je v českém prostředí stále **aplikován spíše intuitivně** a jeho obsah je hojně pojímán tak, že tento koncept přikazuje činit vždy to, co považujeme pro dítě „za nejlepší“.[26] Tím se dítě stává přímo závislé na subjektivním úsudku dospělé osoby – osoby, která se v daném kontextu nachází v pozici toho, kdo je oprávněn přijmout rozhodnutí, týkající se dítěte. Má-li být navíc nejlepší zájem dítěte zohledněn jako přední hledisko, umožňuje toto pojetí jeho obsahu odhlédnout od všech dalších skutečností, včetně formálních a formalizovaných procesů a záruk, které musí tomu, co rozhodující subjekt považuje pro dítě za nejlepší, jednoduše ustoupit. **Toto pojetí obsahu nejlepšího zájmu nás tak nutně vrací hluboko zpět do doktríny paternalistického přístupu k dětem, což nastoluje z hlediska Úmluvy značně paradoxní situaci,** kdy jeden z jejích základních principů se ve své praktické realizaci stává přímým nástrojem popření jejího základního účelu a primárního důvodu jejího vzniku, jímž bylo, zjednodušeně řečeno, přiznat dětem právo na normativitu a jasně vyjádřit, že i dítě spadá do kategorie „každého“ a náleží mu tak všechna základní práva a svobody, která jsou garantována též dospělým.

Jistě i z tohoto důvodu přistoupil Výbor OSN pro práva dítěte ve svém Obecném komentáři č. 14 k **vymezení obsahu nejlepšího zájmu dítěte prostřednictvím základních práv a svobod dítěte,** ať již hmotněprávních (hmotněprávní rovina nejlepšího zájmu dítěte), tak procesních (procesní rovina nejlepšího zájmu dítěte). Výbor OSN pro práva dítěte ve své podstatě vystihl nejlepší zájem dítěte jako **kompilát, mozaiku základních práv a svobod dítěte, mezi kterými panuje**

vzájemná rovnováha. Posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte v konkrétním kontextu tak spočívá: 1) v identifikování všech základních práv a svobod dítěte, které jsou v daném kontextu dotčeny; 2) nalezení takového řešení, které nepřiměřeným způsobem neupřednostní jedno základní právo či svobodu dítěte před jiným, a to 3) při dodržení procesních záruk pro dítě, které budou odpovídat danému kontextu. Ještě jinými slovy by obsah nejlepšího zájmu dítěte bylo možné, s oporou o citovaný obecný komentář, vystihnout jako **příkaz k nalézání rovnováhy mezi základními právy a svobodami dítěte při dodržení odpovídajících procesních záruk pro dotčené dítě.**[27]

Obsah nejlepšího zájmu dítěte tak bude vždy záviset na obsahu jednotlivých základních práv a svobod. Nijak přitom nesouvisí s tím, co dospělý či dospělí považují pro dítě za nejlepší, což Výbor OSN pro práva dítěte dokonce uvedl opakovaně, a to jak ve výše uvedeném Obecném komentáři č. 13, tak i v Obecném komentáři č. 14, který se na Obecný komentář č. 13 v tomto ohledu odkazuje. Výbor konkrétně konstatoval, že *„úsudek dospělého o nejlepším zájmu dítěte nemůže převážit nad závazkem respektovat všechna práva dítěte podle Úmluvy“*. [28] Výbor dále zdůraznil, že *„neexistuje žádná hierarchie práv podle Úmluvy; všechna práva zde zakotvená jsou „v nejlepším zájmu dítěte“ a žádné právo nemůže být zpochybněno negativní interpretací nejlepšího zájmu dítěte“* [29], čímž **zcela jednoznačně a nezpochybnitelně odmítl přístup, tak vlastní i českému prostředí, relativizující ve vztahu k dětem význam základních práv a svobod**, jejich obsah a závazky z nich vyplývající, a to s odkazem na takové kategorie, jako je „výchova“ dítěte či „vývojové potřeby“ dítěte.

Výbor OSN pro práva dítěte věnoval značnou pozornost přístupu založenému na právech dítěte též ve svém Obecném komentáři č. 21 z roku 2017 k dětem ulice, což je pochopitelné, přihlédneme-li k tomu, že je to právě tato skupina dětí, která nejčastěji čelí ze strany orgánů veřejné moci buď represivnímu, či opatrovnickému přístupu. Výbor OSN pro práva dítěte zde zdůraznil, že *„v přístupu založeném na právech dítěte je proces realizace práv dítěte stejně důležitý jako výsledek“* [30], čímž podtrhl, že **budeme-li hovořit o nezbytnosti ochrany dítěte, je podoba a způsob zajištění této ochrany stejně důležitý jako výsledek.** Výbor OSN pro práva dítěte zde, jinými slovy, **odmítl ve vztahu k dětem machiavelistický přístup, v němž účel může světit prostředky.** Výbor dále uvedl, že *„přístup založený na právech dítěte zajišťuje respekt k důstojnosti, životu, přežití, pohodě [pozn. autorky: těžko přeložitelné anglické well-being], zdraví, rozvoji, participaci a zákazu diskriminace dítěte jako nositele práv.“* [31]

Výbor v uvedeném obecném komentáři citoval též definici přístupu založenému na právech dítěte z pera UNICEF, v souladu s níž *„je přístupem založeným na právech dítěte takový, který:*

- *prosazuje realizaci práv dítěte, jako jsou tato ukotvena v Úmluvě a dalších mezinárodních lidskoprávních dokumentech;*
- *v rámci chování, politik a programů používá standardy a principy vztahující se k právům dítěte, vyplývající z Úmluvy a dalších mezinárodních lidskoprávních nástrojů, a to především: zákaz diskriminace; nejlepší zájem dítěte; právo na život, přežití a rozvoj; právo být slyšen a brán vážně; a právo dítěte být veden při výkonu svých práv svými pečovateli a členy komunity, v souladu se svými rozvíjejícími se schopnostmi;*
- *buduje schopnost dětí jako nositelů práv se těchto svých práv domáhat i jejich schopnost jako nositelů povinností plnit své závazky.“* [32]

V neposlední řadě Výbor OSN pro práva dítěte **vymezil v citovaném obecném komentáři přístup založený na právech dítěte proti opatrovnickému (angl. „welfare“) a represivnímu (angl. „repressive“) přístupu**, a to z hlediska konceptu nejlepšího zájmu dítěte. Výbor konkrétně poukázal na to, že *„existují rozdílné přístupy k dětem ulice, často v kombinaci. Zahrnují přístup založený na*

právech dítěte, opatrovnický přístup, jenž se soustředí na „záchranu“ dětí, které jsou zde vnímány jako objekt nebo oběť ulice a v němž jsou rozhodnutí činěna pro dítě bez vážného zohlednění jeho názorů; a represivní přístup, v němž je dítě vnímáno jako delikvent. Opatrovnický a represivní přístup nevnímají dítě jako nositele práv a vyústují v nucené přemístění dětí z ulice, které dále porušuje jejich práva.“[33] Výbor jasně zdůraznil, že „tvrdit, že opatrovnický a represivní přístup jsou v nejlepším zájmu dítěte, neznamená, že jsou založeny na právech.“[34] **Výbor tak nekompromisně uzavřel, že „při aplikaci Úmluvy je stěžejní používat přístup založený na právech dítěte.“** (pozn. zvýraznění doplněno).[35]

Jakkoli Výbor OSN pro práva dítěte formuloval tyto své závěry ve vztahu k dětem ulice, a to zcela přirozeně s ohledem na předmět daného obecného komentáře, z výše uvedeného, včetně vymezení obsahu nejlepšího zájmu dítěte, jasně vyplývá, že **tyto závěry jsou široce aplikovatelné na postavení dětí a přístup k dětem obecně.** Lze tedy uzavřít, že z hlediska mezinárodního práva lidských práv, které je v českém prostředí významné především s ohledem na čl. 1 odst. 2 a čl. 10 Ústavy ČR, je nepochybné, že **státy jsou povinny zachovávat ve svém přístupu k dětem přístup založený na právech dítěte** a zdržet se uplatňování jak represivního, tak, což je pro české prostředí snad ještě významnější, i opatrovnického - paternalistického přístupu k dětem.

Projevy paternalistického přístupu k dětem v systému veřejnoprávní ochrany dětí

Jakkoli by se mohlo zdát, že všechny výše nastolené problémy, pokud jde o uplatňování doktríny paternalistického přístupu k dětem, nejsou v českém prostředí aktuální, **opak je pravdou a je to právě oblast veřejnoprávní ochrany dětí, která, snad ještě společně s oblastí vzdělávání, představuje tu, v níž je tato doktrína navzdory veškerému popsanému vývoji, a to i na poli mezinárodního práva lidských práv, velmi živá.** Není přitom výstižnějšího příkladu praktických projevů uplatňování této doktríny, než je právě institut ústavní výchovy, případně jiných rodinněprávních opatření, která mohou vést k vynětí dítěte z jeho přirozeného prostředí a jeho umístění mimo rodinu, a legislativní i praktická podoba jejich realizace.

Jak již bylo uvedeno výše, realita současné ústavní výchovy, případně předběžné úpravy poměrů dítěte, jelikož více než 2/3 dětí se mimo rodinu ocitá na základě předběžného opatření[36], je taková, že tzv. „**výchovné problémy**“ dítěte tvoří **třetí nejčastější důvod pro vynětí dítěte z jeho přirozeného prostředí a zhruba třetina z celkového počtu dětí,** které jsou umístěny ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy, **se nachází v nikoli v otevřených zařízeních - dětských domovech - nýbrž v zařízeních režimových** (dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy).[37] Jinými slovy, český systém veřejnoprávní ochrany dětí stále, alespoň na úrovni svého praktického fungování, umožňuje vyjmout dítě z jeho přirozeného prostředí a institucionalizovat jej z důvodu takového chování dítěte, které je označeno za „**problematické**“ (velmi zažité je slovní spojení „**výchovné problémy**“, což ostatně odrážejí i statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí, které mapují důvody oddělení dítěte či dospívajícího od jeho rodičů) či „**rizikové**“. Z uvedeného vyplývá jediné - **systém veřejnoprávní ochrany dítěte,** opět je nutno dodat přinejmenším na úrovni svého praktického fungování, protože otázka dostatečného zákonného podkladu pro toto fungování je otázkou relativně samostatnou a je třeba se jí zabývat zvlášť (viz níže), **umožňuje působit nikoli jako nástroj ochrany dítěte před nepřiměřeně ohrožujícím jednáním ze strany jeho rodičů či jiných pečovatелů, nýbrž též jako nástroj korekce chování dítěte, či jako nástroj ochrany dítěte před sebou samým.** To ostatně v mnoha případech prozrazují též vnitřní řády režimových zařízení, které nepokrytě hovoří o reedukaci, tj. převýchově, a resocializaci umístěného dítěte.[38]

Rodinněprávním opatřením se v důsledku toho dostává účelu, který je však tradičně vyhrazen opatřením trestněprávním či opatřením detenčním. Tato skutečnost vystoupí velmi

plasticky na povrch, zaměříme-li se na vymezení zákonného účelu trestněprávních opatření podle ZSM. Ten je na úrovni zákona vymezen především jednak v § 1 odst. 2 ZSM, vymežujícím účel zákona jako takového, jednak v § 9 odst. 1 ZSM. V souladu s § 1 odst. 2 ZSM se projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, sleduje, „aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumového vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.“ Ustanovení § 9 odst. 1 ZSM pak stanoví, že „účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.“

Lze si přitom oprávněně klást otázku, v čem jiném se liší účel rodinněprávních opatření, které vyústí ve vynětí dítěte z jeho přirozeného prostředí, jsou-li tato využívána jako reakce na „výchovné problémy“ dítěte, než v tom, že rodinněprávní opatření nesvazují ingerenci státu do života dítěte či dospívajícího s přísnými hmotněprávními podmínkami v podobě skutkových podstat trestných činů, respektive činů jinak trestných a provinění, jak jsou tyto zakotveny v zákoně č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku (dále jen „trestní zákoník“), a jejich ukládání není doprovázeno přísnými procesními zárukami, která jsou vlastní trestnímu řízení (pozn. výjimku v tomto ohledu tvoří řízení ve věci dítěte mladšího 15 let, podezřelého z činu jinak trestného, které do značné míry vykazuje znaky doktríny *parens patriae* – doktríny sociálně-opatrovníckého modelu soudnictví ve věcech mládeže; pojednání o této problematice by však zasluhovalo vlastní článek). Jinými slovy, rodinněprávní opatření zde dokrývají prostor pro zásah veřejné moci do osobní svobody, rodinného i osobního života dítěte, který prostřednictvím trestněprávních opatření postihnout nelze, ať již z toho důvodu, že jednání dítěte, které je ze strany jeho okolí vnímáno jako problematické, nenaplnuje žádnou ze skutkových podstat upravených v trestním zákoníku, či z toho důvodu, že toto jednání sice naplňuje některou ze skutkových podstat upravených v trestním zákoníku, v systému trestní spravedlnosti by však nemohlo být nikdy postižitelné zásahem do osobní svobody jeho pachatele. S ohledem na skutečnost, že rodinněprávní opatření jsou vykonávána ve zcela shodných zařízeních jako opatření trestněprávní, pak lze navíc konstatovat, že se jedná o zcela plnohodnotné „dokrytí“. Rodinněprávní opatření uplatňovaná tímto způsobem tak ve své vlastní podstatě zcela popírají jakékoli hmotněprávní či procesní záruky, které by dětem a dospívajícím měl garantovat systém soudnictví ve věcech mládeže. Z hlediska mezinárodního práva lidských práv se pak dostáváme do roviny tzv. statusových deliktů, jejichž uplatňování lze označit za systémovou diskriminaci dětí a které jsou v příkrém rozporu s Úmluvou o právech dítěte[39].

Podobná situace pak nastává, jsou-li rodinněprávní opatření využívána za účelem dosažení izolace dítěte, a to z toho důvodu, že dítě by mohlo být nebezpečné sobě nebo svému okolí. Tento účel je totiž typický pro opatření detenční, přičemž český právní řád aktuálně zakotvuje dva druhy detenčních opatření, a to zdravotnické detence na straně jedné a sociální detence na straně druhé. Ke zdravotnické detenci lze mj. v souladu s § 38 odst. 1 písm. b) zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve spojení s § 104 občanského zákoníku, přistoupit tehdy, pokud člověk „ohrožuje bezprostředně a závažným způsobem sebe nebo své okolí a jeví známky duševní poruchy nebo touto poruchou trpí a je pod vlivem návykové látky, pokud hrozbu pro pacienta a jeho okolí nelze odvrátit jinak“. Zákonnou podmínkou pro sociální detenci je pak v souladu s § 91a odst. 1 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, takový stav ohrožení osoby, v němž „neposkytnutí okamžité pomoci při řešení nepříznivé sociální situace by v důsledku oslabení nebo ztráty schopnosti z důvodu nepříznivého zdravotního stavu způsobeného duševní poruchou ohrozilo její život nebo by jí hrozilo vážné poškození zdraví nebo by totéž hrozilo osobám v jejím okolí

a nezbytnou podporu a pomoci jí nelze zajistit mírnějším a méně omezujícím opatřením.“

Jsou-li k typově stejným účelům, tj. k zajištění ochrany člověka či jeho okolí před nebezpečím, které by člověk pro sebe nebo pro své okolí mohl svým jednáním představovat, a formou umístění člověka v pobytovém zařízení, využívána rodinněprávní opatření, dochází opět ke **zpochybnění citovaných hmotněprávních záruk, jakož i záruk procesních, které se k detenčním opatřením vztahují a které jsou upraveny v § 66 a násl. ZZŘS.**

V této souvislosti je přitom mimořádně vhodné zmínit, že existence detenčních opatření je obecně, na úrovni mezinárodního práva lidských práv, považována za **systemovou diskriminaci na základě zdravotního postižení**. Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením poukázal, ve svých Pokynech k čl. 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením: Právo na osobní svobodu a bezpečnost lidí s postižením, přijatých během 14. zasedání Výboru, zorganizovaného v září 2015, na to, že *„nedobrovolná detence lidí s postižením na základě ohrožení nebo nebezpečnosti, tvrzené potřeby péče nebo léčby nebo z jiných důvodů svázaných se znevýhodněním nebo zdravotní diagnózou, odporuje právu na osobní svobodu a vyústuje ve svévolné zbavení osobní svobody“*. [40] **Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením nepřipouští existenci detenčních opatření především z toho důvodu, že si všímá, že tyto systémy v konečném důsledku vyúsťují ve stav, umožňující člověka s postižením z důvodu jeho postižení zbavit jeho osobní svobody v daleko širším okruhu situací, než by tomu bylo v případě člověka bez postižení, a to navíc aniž by tomuto člověku byly dopřány standardní procesní záruky, které jsou vlastní např. trestnímu řízení.** I z jeho strany se tak ve své podstatě nejedná o nic jiného než o kritiku a popření legitimacy uplatňování doktríny *parens patriae*, tentokrát ve vztahu k lidem s postižením, jejímž projevem existence detenčních opatření do značné míry je. Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením tento rozměr své kritiky vyjadřuje následujícím způsobem: *„Lidé s mentálním nebo psychosociálním znevýhodněním jsou často považováni za nebezpečné pro sebe sami nebo pro jiné, pokud nesouhlasí, anebo odmítají zdravotní nebo terapeutickou léčbu. Všichni lidé, včetně lidí s postižením, mají povinnost nezpůsobit žádnou újmu. Právní systémy, založené na vládě práva, mají trestní a jiné zákony, jejichž účelem je reagovat na porušení této povinnosti. Lidem s postižením je často odepřena rovná ochrana podle těchto zákonů tím, že jsou odkloněni do samostatného právního odvětví, a to i prostřednictvím norem z oblasti duševního zdraví. Tyto zákony a procesy mají obecně nižší standard, pokud jde o ochranu lidských práv, a to zvláště práva na zákonný a spravedlivý proces, a jsou neslučitelné s článkem 13 ve spojení s článkem 14 Úmluvy.“* [41] (pozn. zvýraznění doplněno).

Uvedené nic nemění na tom, že český právní řád stále dvě výše zmíněná detenční opatření obsahuje. Pokud je však, s oporou o čl. 13 a 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (vyhlášena pod č. [10/2010](#) Sb. m. s.) možné tato opatření vnímat jako nástroj systémové diskriminace na základě postižení, pak nutně musí platit, že jsou-li k dosažení typového účelu detenčních opatření navíc využívána opatření rodinněprávní, dochází k **prohloubení této diskriminace**, respektive **založení průnikové diskriminace** (angl. „intersectional discrimination“), kdy v důsledku skutečnosti, že u jednoho člověka se skloubí dva znaky zvláštní zranitelnosti – postižení [nutno dodat, že postižení je zde pojímáno plně v souladu se sociálním (lidskoprávním) modelem postižení [42]] a nízkého věku (statusu dětství), doprovázeného omezenou svéprávností (ze zákona), dochází ke vzniku zcela **unikátní diskriminační situace, umožňující zbavit dítě či dospívajícího jeho osobní svobody, aniž by muselo být dostáno zárukám, garantovaným ve vnitrostátní právní úpravě ve vztahu k detenčním opatřením**, které již tak Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením označil za snížené. [43]

Není přitom na škodu připomenout, že **požadavky zákonnosti a zákazu svévole** při zasahování do osobní svobody člověka stály na samotném počátku zrodu konceptu základních práv a svobod [44] a

jako takové zůstaly zachovány do dnešních dní, což odráží veškeré úmluvy z oblasti lidských práv a základních svobod, které v sobě obsahují právě uznání práva člověka na jeho osobní svobodu. Zmínit lze v této souvislosti např. čl. 9 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech („Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být svévolně zatčen nebo zadržen. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě případů, kdy se tak stane na základě zákona a ve shodě s řízením, jež je stanoveno zákonem.“) či čl. 5 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod [„Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě následujících případů, pokud se tak stane v souladu s řízením stanoveným zákonem: (...)“]. Výbor OSN pro lidská práva v této souvislosti zdůrazňuje, že „pojem „svévole“ nelze ztotožňovat s „rozporem se zákonem“, avšak tento musí být interpretován širěji, aby zahrnoval prvky nevhodnosti, nespravedlnosti, nedostatku předvídatelnosti a záruk spravedlivého procesu, stejně jako prvky důvodnosti, nezbytnosti a přiměřenosti.“[45] Za svévolné pak označil zbavení osobní svobody, pokud způsob, jímž je s lidmi v této detenci zacházeno, nemá vazbu na účel, pro který jsou zdánlivě drženi.[46]

Podobné závěry přijal i Evropský soud pro lidská práva, a to přímo ve vztahu k dětem, v rozsudku Velkého senátu v případě *Blokhin proti Rusku* (rozsudek ze dne 23. 3. 2016, stížnost č. 47152/06). Uvedený rozsudek byl přijat v případě chlapce ve věku pod dolní hranicí trestní odpovědnosti, který se dopustil činu jinak trestného, v důsledku čehož byl pak na přechodnou dobu umístěn do nápravného detenčního centra. Opatření mělo rodinněprávní povahu a bylo přijato v občanskoprávním řízení. Velký senát Evropského soudu pro lidská práva přitom dovedl, že „důvodem umístění stěžovatele byla „náprava jeho chování“ (...) Soud má dále za to, že je důležité, že žádný z národních soudů posuzujících příkaz k detenci stěžovatele nekonstatoval, že by k umístění došlo z výchovných účelů. Namísto toho se odkazovaly na „nápravu chování“ a potřebu zabránit mu v páchání dalších protiprávních činů, přičemž nic z toho není platným důvodem spadajících pod článek 5 odst. 1 písm. d) Úmluvy. Soud shledává, že účel „nápravy chování“ splývá s cíli trestního postihu, zakotvenými v článku 43 odst. 2 trestního zákoníku a článku 87 odst. 2 zákoníku pro nezletilé mezi 14 a 18 roky věku.“[47] Nelze přitom nepozorovat podobnost logiky citovaných závěrů Evropského soudu pro lidská práva se závěry, které dovedl Ústavní soud ve výše rozebraném nálezu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13.

Celosvětový trend, akcentující nezbytnost zákonnosti zásahu do osobní svobody dětí a zákazu svévole při zbavování osobní svobody dětí, potvrzují v neposlední řadě též závěry Inter americké komise pro lidská práva a Inter amerického soudu pro lidská práva. Inter americká komise pro lidská práva se ve velmi známém případě *Minors in Detention v. Honduras* z roku 1999 rovněž dotkla otázky, zda je legitimním účelem zbavení osobní svobody dítěte zajištění jeho veřejnoprávní ochrany, tj. ochrany jeho příznivého vývoje. Dovedla přitom, že „**stát nemůže argumentovat potřebou chránit dítě jako důvodem pro to, aby toto dítě zbavila jeho osobní svobody nebo jakéhokoli dalšího práva, kterým je přirozeně nadáno. Nezletilí nemohou být trestáni za to, že jsou v ohrožení, tedy za to, že potřebují pracovat, aby vydělali peníze na živobytí, nebo za to, že nemají žádný domov, a proto žijí na ulicích. Státy mají daleko více povinnost předcházet a rehabilitovat a povinnost poskytnout nezletilým odpovídající prostředky pro jejich vývoj a seberealizaci, než je trestat za potulku.**“[48] (pozn. zvýraznění doplněno).

Inter americké komisi pro lidská práva se dále podařilo velmi dobře vystihnout změnu paradigmatu v podobě odmítnutí doktríny paternalistického přístupu k dětem a přiklonění se k přístupu založenému na právech dítěte, a to právě v kontextu institucionální péče, tvořící součást systému veřejnoprávní ochrany dítěte. Inter americká komise pro lidská práva konkrétně poukázala na to, že „**zvláštní opatření ochrany nemohou být považována, svou podobou nebo způsobem implementace, za sankci vůči rodičům dítěte při výkonu jejich rodičovské odpovědnosti; stejně tak nemohou být považována za korektivní opatření užívané vůči těm dětem, u kterých se má za to, že mají výchovné těžkosti, které jsou označeny za „rebely“ nebo které jsou**

považovány za děti s výchovnými problémy nebo s problémy v oblasti sociální adaptace. Tato perspektiva byla přijímaná v právních systémech regionů na základě logiky doktríny neobvyklých situací, nebo paradigmatu poručenské ochrany, které převládaly před tím, než vstoupila v platnost Úmluva o právech dítěte, a předpokládala, že v některých kontextech děti, které jsou považovány za děti s výchovnými, adaptačními nebo kázeňskými těžkostmi, budou umístěny do pobytových zařízení, a to případně i z iniciativy svých rodičů. **Tato logika není v souladu s doktrínou srozumitelné ochrany nastolenou Úmluvou o právech dítěte a s respektem k lidským právům dětí, jejich důstojnosti a jejich právu na zvláštní ochranu, která jim náleží z důvodu jejich rozvoje.** [49] (pozn. zvýraznění doplněno)

Lze tedy uzavřít, že na úrovni mezinárodního práva lidských práv v současnosti existuje shoda na tom, že **opatření veřejnoprávní ochrany dítěte nesmějí z hlediska svého zaměření dublovat opatření, která jsou součástí jiných systémů, především systému trestní spravedlnosti a detenčních systémů.** Dochází-li k tomu, dochází rovněž k zasahování do osobní svobody dítěte či dospívajícího v rozporu s **požadavky zákonnosti a zákazu svévole** takového zásahu, což nás opět vrací k doktríně paternalistického přístupu k dětem, jelikož je to právě doktrína, v níž subjektivní přesvědčení toho, kdo má v určitém kontextu učinit rozhodnutí, o tom, co je pro dítě „nejlepší“, hraje prim a stojí nad veškerými formálními a formalizovanými podmínkami takového rozhodnutí (které však představují pro dítě nenahraditelné záruky zákonného a předvídatelného rozhodování, stejně jako záruky, že se v konečném důsledku neocitne paradoxně v horší situaci, než dospělý). Využívání rodinněprávních opatření k takovým účelům, jako je korekce chování dítěte, nebo ochrana dítěte před sebou samým, či ochrana okolí dítěte před dítětem, tedy není ničím jiným než právě projevem doktríny paternalistického přístupu k dětem, nutno dodat doktríny, která je z hlediska Úmluvy o právech dítěte nepřijatelná a nepřijatelná.

Kdy si lžeme do kapsy?

V souvislosti s kritikou doktríny paternalistického přístupu k dětem v kontextu veřejnoprávní ochrany dětí je vhodné zaměřit se důkladněji na otázku, která byla do značné míry zmíněna již výše, a to, zda v případě, že umístění dítěte či dospívajícího do režimového zařízení odůvodňujeme jejich zájmem, případně jejich nejlepším zájmem (nutno dodat v rozporu s obsahem konceptu nejlepšího zájmu dítěte), či jejich potřebami, toto opatření skutečně dokáže tento zájem či tyto potřeby naplnit. Je totiž důležité si upřímně zodpovědět, **zda využíváním podobných opatření, kterých dosahujeme za cenu popření základního práva dítěte či dospívajícího na osobní svobodu a všech závazků, které z tohoto základního práva vyplývají, nehledě k dalším dotčeným základním právům a svobodám dítěte či dospívajícího, skutečně děti a dospívající, vůči kterým tato opatření využíváme, podporujeme a pomáháme jim, anebo se pouze snažíme ulevit sami sobě** tím, že když již nedokážeme dosáhnout kýženého cíle - naplnění obrazu společensky přijatelně se chovajícího dítěte či dospívajícího - prostřednictvím „měkkých“ opatření, podřídíme toto dítě či dospívajícího velmi intenzivní sociální kontrole tak, aby jeho případné „nežádoucí“, „problematické“ či „rizikové“ chování bylo přerušeno a odsunuto až do období dospělosti, kdy jsme si již jisti, že za něj „neneseme odpovědnost“.

Odpověď na tuto otázku nám dává již sociologická **teorie totální instituce**, formulovaná, jak již bylo uvedeno výše, slavným americkým sociologem Ervingem Goffmanem v roce 1961 v jeho publikaci „Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates“. E. Goffman v této své teorii, která je dosud **široce akceptovanou a nezpochybňovanou teorií, popsal, že život v totální instituci nikdy nevede k začlenění člověka do společnosti, nýbrž právě naopak.** Působení totální instituce na umístěného člověka označil jako proces tzv. **diskulturace - netrérování.** Tímto označením se snažil popsat, že s ohledem na skutečnost, že v totální instituci se veškeré sféry života obyvatel instituce (ty označoval anglickým slovem „inmates“) odehrávají na

jednom místě podle předem stanoveného a vnuceného plánu (který bychom mohli označit též za režim). Aby obyvatel totální instituce v této dokázal přežít, musí se na chod instituce adaptovat. S ohledem na skutečnost, že svět uvnitř totální instituce má jen velmi málo společného se světem mimo ni, pak nutně platí, že **čím více se obyvatel v zájmu svého přežití adaptuje na chod totální instituce, tím více se vzdaluje přirozenému světu mimo její zdi a tím více ztrácí schopnost se v tomto světě orientovat a vést samostatný život.**[50]

Teorie totální instituce je sociologickou teorií, **instituce existující v reálném světě se jí svou podobou budou více či méně přibližovat.** Čím více přitom bude instituce uzavřená vůči svému okolí a čím více bude fungovat na režimových základech, tím více ji bude možné považovat za totální a tím více pro ni budou platit veškeré jevy, které popsal E. Goffman. **Režimové instituce pro děti, tj. diagnostické ústavy, dětské domovy se školou či výchovné ústavy budou přitom patřit právě mezi zařízení, u nichž lze předpokládat výskyt znaků totální instituce v poměrně hojném rozsahu.** Bylo by tak více než naivní domnívat se, že by tyto instituce mohly napomoci prosociálnímu chování umístěných dětí a dospívajících. Vykazují-li tyto instituce v tomto ohledu nějaké výsledky, **pak je jich dosaženo pouze prostřednictvím vnějších nástrojů sociální kontroly,** což vytváří velmi nepříznivou prognózu z hlediska dalšího osudu daných lidí i společnosti jako takové pro okamžik, kdy tato vnější sociální kontrola pomine. Ostatně výsledky výzkumů zachycené ve výše citované analýze Ministerstva vnitra jsou dobrým důkazem tohoto tvrzení.

Hájíme-li se pak tím, že děti a dospívající umísťujeme do těchto zařízení **za účelem zajištění jejich příznivého vývoje a jejich zdraví, schází nám pro takové tvrzení opět reálné důkazy.** Zvláštní zprávodaj OSN pro právo na zdraví, Dainius Pūras, profesí dětský psychiatr a sociální pediatr, charakterizuje **kulturu institucí jako kulturu násilí**[51], což do značné míry souvisí též s tou skutečností, že především v případě uzavřených institucí, **lidé v těchto nepobývají na základě svého svobodného a dobrovolného souhlasu, v čemž lze spatřovat akt násilí sám o sobě.** V roce 2018 vydal Dainius Pūras tematickou zprávu ke vztahu práva na zdraví a detence, v níž se specificky věnoval též dětem, které jsou umístěny v režimových zařízeních. Dainius Pūras v této své zprávě konkrétně poukázal **na míru deprivace, které jsou děti a dospívající v těchto zařízeních vystaveni,** když uvedl, že *„mnoho denních forem „organizovaného zraňování“ je konzervováno o nic méně zhoubnými prostředky. Kreativita, komunikace, spánek, probouzení se, hraní, učení, odpočívání, socializace a vztahy dětí jsou v detenci nuceně kontrolovány a překročení hranic je trestáno, zatímco ti, kteří tyto tresty vykonávají, požívají beztrestnosti.“*[52]

Tento popis působení instituce na umístěné děti a dospívající je ve své podstatě shrnutím poznatků, které formuloval právě již E. Goffman ve své teorii totální instituce. D. Pūras k tomu ve své zprávě však připojuje **ještě další rozměr, a to rozměr v podobě přenášení odpovědnosti za společenská či systémová selhání na dítě či dospívajícího,** které/ý je stavěn/o do centra intervence, ačkoliv příčiny jeho chování, které je společností vnímáno jako „problematické“ či „rizikové“, mohou být daleko hlubší a mohou spadat zcela mimo sféru vlivu dítěte či dospívajícího. Aniž by to tak sám pojmenoval, D. Pūras tu poukazuje na **hlubší otázku společenské spravedlnosti a panujícího sociálního útlaku, který nesoucítěně plodí vyvrhele společnosti - lidi na společenském okraji, kterým ti, co zůstávají v jejím středu, dokáží dopřát opět pouze postih a odsouzení.** D. Pūras konkrétně uvádí, že *„denní deprivace jsou často doprovázeny behaviorálními intervencemi, jejichž cílem je „léčit“ a „napravit“.* Takové „léčebné“ přístupy dále pevně zakotvují myšlenku *problémového dítěte, „které potřebuje napravit“, a ignorují, že změny je potřeba učinit ve vztahu k právu na determinanty zdraví, jako jsou nerovnosti, chudoba, násilí a diskriminace, a to zvláště mezi skupinami ve zranitelných situacích. To pak vede k tomu, že děti žijí v nucené internaci a prohlubují se jejich potíže. Takové přehnaně zjednodušující strategie nejsou v souladu s právem na zdraví. Mechanismy, jimiž se vystresované a zoufalé děti snaží vyrovnat [pozn. autorky: se svým umístěním do uzavřeného zařízení] a které zahrnují fyzické napadání mezi sebou i*

jiných, jsou společností a soudními i opatrovnickými systémy vnímány jako jednání, která jsou sebepoškozující, antisociální a/nebo násilná. Újma, kterou způsobují samy instituce, zůstává příliš často neuznaná.”[53]

Nahlédnuto **optikou práva na zdraví**, které v obecné diskuzi, bohužel bez dalšího odůvodnění, bývá používáno jako argument ospravedlňující nezbytnost zbavit nebo výrazným způsobem omezit osobní svobodu dítěte či dospívajícího v režimovém zařízení, a to především u dětí, které jsou závislé na omamných či psychotropních látkách, nebo které jsou „pouhými“ uživateli omamných či psychotropních látek[54], anebo dětí s psychosociálním postižením, pak nezbyvá než konstatovat, že **podobná praxe je v příkrém rozporu s právem na zdraví, a to především z důvodu přítomnosti prvku donucení, který v sobě obsahuje**. Právo na zdraví totiž není právem být zdravý, což si v českém prostředí právě v případě dětí a dospívajících poměrně málo uvědomujeme. I pokud by tomu tak bylo, nikdy by nebylo možné jej naplnit proti vůli osoby, jíž se týká. **Zdraví totiž nelze zužovat pouze na tělesné zdraví, nýbrž jeho důležitou součástí je též zdraví duševní**. Obecně uznávaná definice zdraví, obsažená v Ústavě Světové zdravotnické organizace z roku 1946 a reflektovaná i v judikatuře českého Ústavního soudu[55], hovoří o **zdraví jako o stavu tělesné, duševní a sociální pohody, který nespočívá v pouhé absenci nemoci či nemohoucnosti**. Ústavní soud tento stav vystihl jako „stav, kdy se jednotlivec zkrátka cítí dobře (srov. obtížně přeložitelný anglický výraz „well-being“).“[56]

Je přitom nemožné dosáhnout tohoto stavu, je-li vůči člověku používáno donucení, které je vždy projevem násilí, byť by toto násilí mělo být státem legitimováno. Bylo by tak do značné míry absurdní, pokud by bylo obsahem práva na zdraví právo na zajištění tělesného zdraví, a to za jakoukoli cenu. Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva vymezuje obsah práva na zdraví tak, že toto **„obsahuje jak svobody, tak nároky**. Svobody zahrnují právo kontrolovat své zdraví a tělo, včetně sexuální a reprodukční svobody, a právo na svobodu od zásahu, jako je právo na svobodu od mučení, nedobrovolné zdravotní léčby a experimentování. Nároky naopak zahrnují právo na systém zdravotní ochrany, který bude lidem poskytovat rovné příležitosti užívat nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví.“[57] Integrovanou součástí práva na zdraví je tak **právo na poskytnutí léčby/intervence v širším slova smyslu** (s ohledem na širokou definici zdraví, mající i poměrně značný sociální rozměr) na základě svobodného a informovaného souhlasu. Zvláštní zpravodaj pro právo na zdraví, Dainius Pūras, v této souvislosti připomíná, že „*jakkoli právo souhlasit nebo odmítnout léčbu zahrnuje pečlivé zvážení v kontextu život zachraňujících zákroků, musí být v ostatních případech respektováno, chráněno a naplňováno, (...)*“[58] **Bezvýjimečně respektováno by pak toto právo mělo být v otázkách týkajících se duševního zdraví[59], jakož i v otázkách týkajících se léčby závislosti na omamných či psychotropních látkách[60]**, což pak nutně vede k závěru, že součástí práva na zdraví je v případech užívání omamných nebo psychotropních látek, či závislosti na omamných nebo psychotropních látkách právo na programy harm reduction[61]. Právo na poskytnutí léčby/intervence pouze **na základě svobodného a informovaného souhlasu** je mj. součástí **požadavku přijatelnosti zařízení, služeb a zboží[62]**, které v daném státu slouží k naplňování práva na zdraví, a to vedle požadavku dostupnosti, přístupnosti a odpovídající kvality těchto služeb.[63]

Toto právo náleží též dětem a dospívajícím, což přímo stvrzuje čl. 24 Úmluvy o právech dítěte. Jedinou skutečností, odlišující děti a dospívající od dospělých, je ta skutečnost, že v jejich případě je i na úrovni mezinárodního práva lidských práv připuštěno zástupné rozhodování – zástupné udělení svobodného a informovaného souhlasu jejich rodiči, případně jinými oprávněnými zástupci.[64] Toto zástupné rozhodování je však **omezeno rozvíjejícími schopnostmi dítěte či dospívajícího**, přičemž na míru rozvíjejících se schopností dítěte, tedy na rozumovou a volní vyspělost dítěte či dospívajícího, by neměly být kladeny přehnané nároky, vedoucí k faktickému postavení dítěte či dospívajícího do pozice objektu, sledujícího, jak druzí zcela zásadním způsobem určují a ovlivňují

jeho život. Jak připomíná Výbor OSN pro práva dítěte, **„rozdírající se schopnosti by měly být vnímány jako pozitivní a zplnomocňující proces, nikoli jako odůvodnění pro autoritářské praktiky, které omezují autonomii dětí a jejich sebevyjádření a které byly tradičně odůvodňovány poukazem na relativní nevyspělost dětí a jejich potřebu socializace.“**[65] (pozn. zvýraznění doplněno).

Požadavek neklást nepřiměřené nároky na míru rozvíjejících se schopností dítěte či dospívajícího, pokud jde o intervenci v oblasti zdraví, pak mj. souvisí i s poznatkem, že **nucené intervence v těchto oblastech nefungují.**[66] **Pokud je tedy dítě či dospívající dostatečně způsobilý této intervenci vážně odporovat, nemělo by již být možné ji vést bez jeho svobodného a informovaného souhlasu.** To ostatně odpovídá i dalšímu základnímu právu dítěte, velmi relevantnímu, věnujeme-li se kontextu veřejnoprávní ochrany dítěte, a to právu zakotvenému v čl. 39 Úmluvy, které dítěti, které se stalo obětí jakékoli formy zanedbávání, vykořisťování nebo zneužívání, anebo dokonce špatného zacházení (k ochraně před nimiž by ostatně systém veřejnoprávní ochrany dítěte měl sloužit) **na přijetí opatření k podpoře jeho tělesného i duševního zotavení a jeho reintegrace.** Čl. 39 Úmluvy o právech dítěte přitom výslovně stanoví, že **„zotavení a reintegrace se uskutečňují v místě a prostředí podporujícím zdraví, sebeúctu a důstojnost dítěte.“**

Lze si přitom oprávněně klást otázku, může-li takovým prostředím být režimová instituce, v níž dítě či dospívající pobývá bez svého vlastního svobodného a informovaného souhlasu. Výbor OSN pro práva dítěte v souvislosti se základním právem dítěte, uznaným v čl. 39 Úmluvy zdůraznil, že **„intervence musí být podporující a v žádném případě trestající“**. [67] (pozn. zvýraznění doplněno).

Na tomto místě řada čtenářů jistě namítne, že režimové školské instituce nemají v žádném případě dítě trestat, že slouží především v jeho ochraně. Kontrolovat však lze jednoduše – otázkou, čím pohled má v tomto ohledu převážet. Pohledy dospělých, kteří se účastní na umístění či držení dítěte v této instituci, budou v dané intervenci jistě spatřovat opatření činěné „pro dobro dítěte“, „v jeho zájmu“, děti či dospívající sami budou předmětnou intervencí s největší pravděpodobností vnímat jako sankci či trest. Měl-li by převážet první z uvedených pohledů, neznamena to jediné – potvrzení, jak hluboce jsme v systému péče o ohrožené děti zabředli v doktríně paternalistického přístupu k dětem, když jsme schopni zpochybnit dokonce relevanci jejich prožívání své situace. Měl-li by převážet pohled dítěte či dospívajícího, k čemuž se přiklání i autorka tohoto článku, pak to opět znamená jediné, a to, že podobný druh intervence je v systému veřejnoprávní ochrany dítěte nepřijatelný. Ostatně, Výbor OSN pro práva dítěte toto vyjádřil jasně ve svém Obecném komentáři č. 21 z roku 2017 k dětem ulice, když zdůraznil, že **zbavení osobní svobody není nikdy formou ochrany dítěte.**[68]

Zvláštní zpravodaj OSN pro práva dítěte, Dainius Pūras, k tomu v obecnější rovině, netýkající se pouze dětí, dodává, že *„celkově centra, v nichž dochází k detenci nebo internaci, nejsou terapeutickými prostředími. Ve své předchozí zprávě zvláštní zpravodaj vymezil základní determinanty práva na duševní zdraví, včetně vytvoření a udržení nenásilných, respektujících a zdravých vztahů v rodině, komunitách a obecně ve společnosti. V detenci nebo internaci, kde je člověk obklopen personálem, jehož úkolem je omezovat svobodu, je těžké nastolit tento typ vztahů, což ztěžuje plnou a účinnou realizaci práva na duševní zdraví. I v případě ušlechtilého úsilí nastolit silnou kulturu respektu a péče, násilí a ponižování obvykle převáží, což negativně dopadá na rozvoj zdravých vztahů.“*[69]

Zvláštní zpravodaj v této části své tematické zprávy ke vztahu práva na zdraví a detenci popsal pouze to, co vystihl Nejvyšší soud Spojených států již v roce 1967 ve výše zmíněném případě Geralda Gaulta, když nepřímou poukázal na to, že **sebevznosnější deklarace nemohou v mnoha případech zakrýt pravou a, nutno dodat, často ne příliš „hezkou“ podstatu věci: „Skutečnost je taková,**

že jakkoli eufemisticky může název „přijímající domov“ (angl. „receiving home“) nebo „průmyslová škola“ (angl. „industrial school“) pro nezletilé znít, jedná se o internující instituce, v nichž je dítě na delší či kratší dobu uvězněno. Jeho světem se stane „budova s nabílo natřenými stěnami, režimová rutina a instituční hodiny...“ Namísto mámy a táty a sester a bratrů a přátel a spolužáků je jeho svět tvořen dozorci, vychovateli, státními zaměstnanci a „delikventy“, uvězněnými spolu s ním, za činy od svéhlavosti po znásilnění a vraždu.“

Závěr aneb kudy cesta nevede a kudy naopak ano?

Přidržíme-li se výše zmíněného rozlišování represivního, opatrovnického neboli paternalistického a na právech založeného přístupu k dětem, pak je zřejmé, že **změna kurzu směrem k uplatňování přístupu založeného na právech (dítěte) je nejnáročnější**. Jakkoli se represivní přístup na straně jedné a opatrovnický přístup na straně druhé mohou v mnohém lišit, jejich **základ zůstává totožný** – je jím neochvějná svrchovanost dospělé autority, která stojí nad dítětem a která je nadána oprávněním hodnotit, opravovat a napravovat chování dítěte k obrazu svému. Oba přístupy se fakticky neliší ani v nástrojích, které k dosažení tohoto svého vytyčeného cíle využívají. **Rozdílná je často pouze rétorika, která využívání těchto nástrojů doprovází** – represivní přístup se nezdráhá označit dítě za „zkažené“ a hodno potrestání, opatrovnický (paternalistický) přístup pak svou podstatou stejné myšlenky halí do hávu „poruchy“ či „problému“ na straně dítěte, které je potřeba vyřešit a vyléčit.

Přístup založený na právech (dítěte) však již vyžaduje zcela zásadní myšlenkový obrat. Pokud represivní a opatrovnický přístup jsou pro dospělé komfortní, jelikož pro ně vytvářejí prostor, v němž mohou dát beztravně průchod své přirozené dominanci, vyplývající z jejich fyzické, ekonomické i obecně sociální převahy, **přístup založený na právech (dítěte) již od dospělých vyžaduje naopak sebeomezení a seberegulaci**. Vyžaduje přijmout, že **dítě je, stejně jako dospělý, především člověkem**, a to nikoli horší nebo méně významné kategorie. Vyžaduje přijmout, že **jako člověk je i dítě přirozeně nadáno lidskými právy a svobodami**, včetně přirozeného práva brát se o štěstí své i své rodiny a osob dítěti blízkých způsobem, který bezdůvodně nepůsobí újmu druhým,[70] které je zřejmě nejširším a nejuvážlivějším vyjádřením **uznání svobodné podstaty člověka, zahrnujícím též jeho osobní svobodu**. Vyžaduje tak přijmout, že **chování dětí a dospívajících ve společnosti nemůže být ohraničeno jinými - přísnějšími normami, které se vůči dospělým neuplatňují, respektive že takové normy nemohou podléhat vynucení veřejnou mocí, tedy státem organizovaným a legitimizovaným násilím**. A v neposlední řadě vyžaduje přijmout, že stejně jako u dospělých ani u dětí nikdy nemůžeme vědět, co je pro ně skutečně „nejlepší“.

Přidržíme-li se vývoje v oblasti soudnictví ve věcech mládeže, tedy v oblasti týkající se zacházení s dětmi v konfliktu se zákonem, na níž byl v rámci celého článku demonstrován jak rozvoj, tak následně i popření doktríny paternalistického přístupu k dětem, pak lze uzavřít, že tento vývoj potvrzuje tezi, že **chceme-li skutečně dětem a dospívajícím dopřát lepší zacházení a přispět ke zlepšení jejich situace, pak se veškeré tyto snahy musí odehrávat v rámci vymezeném jejich základními právy a svobodami**. Jinými slovy, veškeré humanistické snahy o zlepšení zacházení s dětmi by se měly řídit **pravidlem „rights first“**.

Obrat k přístupu založenému na právech (dítěte) vyžaduje též **uznání osoby dítěte či dospívajícího jako našeho skutečného partnera**. Vyžaduje, aby napříště namísto skupiny rozličných „odborníků“, přinášejících do diskuze „zaručené pravdy“ svého oboru (které však často nenacházejí dostatečnou oporu v existujících a dostupných důkazech), **bylo jako největší odborník na svůj život uznáno právě samotné dítě či dospívající**. Interamerická komise pro lidská práva v tomto ohledu hovoří o uznání dětí a dospívajících jako **„architektů svého vlastního života“**. [71]

Ostatně - my sami jako dospělí si pro sebe nepřejeme nic jiného a je více než naivní domnívat se, že prožívání dítěte či dospívajícího se v tomto ohledu od dospělých nějakým zásadním způsobem liší. Vypomůžeme-li si opět vývojem v oblasti soudnictví ve věcech mládeže, pak lze za projev této zásady považovat čím dál tím větší snahu implementovat do systémů soudnictví ve věcech mládeže **nejrůznější restorativní techniky**, a to při dodržení základních procesních záruk, které jsou trestnímu procesu vlastní (v duchu pravidla „rights first“), a posílit tak mechanismy, které dítěti či dospívajícímu přiznávají **roli aktivního aktéra v celém procesu**, které se nespolehnají pouze na účinnost vnější kontroly, nýbrž které usilují **o maximální posílení vnitřně prožívané odpovědnosti dítěte či dospívajícího za své vlastní jednání**.^[72]

Opuštění uplatňování doktríny paternalistického přístupu k dětem se v českém prostředí ukazuje jako **velmi náročný úkol**. Tento přístup u nás totiž nebyl zcela opuštěn ani v oblasti soudnictví ve věcech mládeže (ostatně dobrým důkazem toho je jak institut ochranné výchovy, tak i řízení ve věcech dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu jinak trestného), což ve světle čím dál tím více se rozvíjejících mezinárodních standardů i vyvíjející se judikatury Evropského soudu pro lidská práva^[73] představuje do značné míry časovanou bombu.^[74] Opuštění jeho uplatňování **v rámci systému veřejnoprávní ochrany dítěte** se však v důsledku řady rozličných profesních i politických zájmů ukazuje být **ještě větší výzvou**. V zemi, k jejíž kultuře patří takové osobnosti, jako byli Franz Kafka či právě již v úvodu zmiňovaný Miloš Forman, jimž se podařilo ve svých dílech vystihnout ztracenost i marný boj jednotlivce v odosobnělém a absurdním systému, v němž veškeré jeho součásti, které jej tvoří, sledují jako svůj primární účel především svou sebezáchovu, a v němž jednotlivec nemá větší cenu než cenu paliva, umožňujícího tomuto systému fungovat a potvrzovat důvodnost jeho existence, se jedná do značné míry o paradoxní situaci. Ta je v současnosti nicméně realitou, jak to ukazuje stávající podoba i navrhované změny v oblasti realizace ústavní výchovy dětí a obecně diskurz, který v českých diskuzích o systému veřejnoprávní ochrany dítěte a opatrovnického soudnictví převažuje. Je přitom třeba klást otázku, do jaké míry je tento **stav též dědictvím více než padesáti let nesvobody a autoritářského státního uspořádání**, které neumožňovalo, aby se Proces či Zámek Franze Kafky, nebo Přelet nad kukaččím hnízdem Miloše Formana staly běžnou součástí našeho kulturního rozhledu. Úkolem všech těch, kteří nejsou lhostejní k bezpráví a ke zneužívání síly vůči těm, kteří podobnou silou vybaveni nejsou, je pak přinejmenším nepřestat tyto souvislosti pojmenovávat a usilovat o zcela zásadní myšlenkový obrat v přístupu k dětem a dospívajícím, **jakkoli se při stávající konstelaci, dovolávající se daleko více poslušnosti, řádu a pořádku než lidské důstojnosti a svobody, základních práv a svobod a tradičních záruk právního státu, může jednat o úsilí doslova sisyfovské**.

Mgr. Anna Hofschneiderová

---

[1] Zmínit lze např. článek Jana Martínka „Děti v ústavech čeká tvrdší režim“, publikovaný dne 27. 12. 2018 na serveru novinky.cz [citováno dne 16. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#); či článek „Pobyt dítěte v ústavu na žádost rodiče by se měl vrátit do zákona“, publikovaný dne 10. 1. 2019 na serveru zdravotnickydenik.cz [citováno dne 16. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).

[2] Tematická zpráva je k dispozici >>> [zde](#). Obsah této tematické zprávy kritizoval mj. Výbor pro práva dítěte při Radě vlády pro lidská práva, který k ní dne 27. 9. 2017 přijal své usnesení k dispozici >>> [zde](#).

[3] K tomu viz GOFFMAN, E. Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates. Spojené státy americké: Anchor Books, 1961. 386 s.

[4] V roce 2016 bylo ve školských zařízeních umístěno celkem 5904 dětí a dospívajících mladších 18 let, přičemž 2 119 z nich (35,9 %) z nich pobývalo v zařízeních, která můžeme označit za režimová (nejvíce dětí a dospívajících bylo umístěno ve výchovných ústavech - 1009). V roce 2017 to pak bylo

1 992 dětí a dospívajících mladších 18 let z celkového počtu 5 838 dětí a dospívajících (34, 1 %), opět s největším počtem dětí a dospívajících ve výchovných ústavech (941). K tomu viz Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele – kategorie: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy – Tabulka: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy – počet zařízení, prostorové podmínky, děti a mládež – podle zařízení a území. Ročenka je k dispozici >>> [zde](#).

[5] Cílová skupina dětí a dospívajících, umístovaných do tohoto typu zařízení, je, pokud jde o děti a dospívající s nařízenou ústavní výchovou, vymezena prostřednictvím diagnóz z oblasti duševního zdraví, konkrétně závažné poruchy chování, či přechodné nebo trvalé duševní poruchy, která vyžaduje výchovně léčebnou péči – k tomu viz § 13 odst. 1 písm. a) ZVÚOV.

[6] Nejinak je tomu v případě výchovných ústavů, jejichž cílovou skupinu vymezuje zákon, pokud jde o děti a dospívající s nařízenou ústavní výchovou, jako děti a dospívající se závažnými poruchami chování – k tomu viz § 14 odst. 1 ZVÚOV. Tyto děti a dospívající by měli být starší 15 let, avšak v případě, slovy zákona, „zvláště závažných poruch chování“ může být do výchovného ústavu umístěno i dítě starší 12 let.

[7] V roce 2015 byla ochranná výchova uložena ve 25 případech v řízení podle hlavy III. ZSM a v 12 případech v trestním řízení, tj. celkem v 37 případech; v roce 2016 byla ochranná výchova uložena ve 31 případech v řízení podle hlavy III. ZSM a ve 23 případech v trestním řízení, tj. celkem v 54 případech. K tomu viz Statistická ročenka – statistický přehled soudních agend a Statistická ročenka kriminality. K dispozici >>> [zde](#).

[8] Termín psychosociální postižení je zde používán pro označení těch stavů, o kterých se běžně mluví jako o duševním postižení, či psychiatrickém onemocnění. Podle názoru autorky však tyto termíny v sobě nesou výrazný stigmatizační, a tudíž i diskriminační náboj, a navíc odkazují, v případě užití slova „onemocnění“, k medicínskému modelu postižení. Z tohoto důvodu se autorka přiklání k používání termínu psychosociální postižení jako překladu anglického „psychosocial disability“, který je aktuálně používán i v oblasti mezinárodního práva lidských práv a který do značné míry odráží sociální model postižení, z něž vychází i Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, v souladu s nímž postižení člověka vytváří především společnost svými postoji k charakteristikám člověka.

[9] Ústavní soud konkrétně dovedl, že „Zbavení osobní svobody podle § 58 zákona o soudnictví ve věcech mládeže má v případě, že směřuje vůči dítěti mladšímu patnácti let, vést k objasnění jednání jinak trestného a k zamezení pokračování nebo opakování takového jednání. Na rozdíl od předmětného předběžného opatření je uvedené omezení vázáno na potřebu znaleckého zkoumání (slouží vypracování znaleckého posudku, jenž bude jako důkaz proveden v předmětném řízení) a současně je omezeno délkou jednoho měsíce s možností prodloužení maximálně o jeden měsíc na odůvodněný návrh znalce. Pokud ale existovala důvodná obava, že nezletilý stěžovatel v důsledku svého duševního stavu může ohrozit sebe nebo jiné osoby, poskytovatel zdravotních služeb mohl nezletilého pacienta bez souhlasu jeho zákonného zástupce hospitalizovat podle § 38 odst. 1 písm. b) zákona o zdravotních službách. Tuto skutečnost by do 24 hodin oznámil soudu, čímž by bylo zahájeno řízení o vyslovení přípustnosti jeho převzetí a držení v ústavní zdravotnické péči podle § 191a a násl. občanského soudního řádu, v jehož rámci by soud posoudil zákonnost tohoto postupu. V příslušném řízení by byly zaručeny přísnější lhůty pro rozhodnutí soudu, byl by kladen větší důraz na slyšení účastníků řízení a nezbytné by bylo též vypracování znaleckých posudků. Ve svém celku tak poskytují oba tyto instituty více procesních garancí před neoprávněným zásahem do osobní svobody než zmíněné předběžné opatření.“

[10] K tomu viz např. American Bar Association – Division for Public Education. The History of Juvenile Justice [online]. [citováno 13. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).

[11] K tomu viz HOFSCHEIDEROVÁ, A., MASOPUST ŠACHOVÁ, P., et al. Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí. Brno: Liga lidských práv, 2014. 124 s. K dispozici >>> [zde](#).

[12] K tomu viz např. American Bar Association – Division for Public Education. The History of Juvenile Justice [online]. [citováno 13. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).

[13] Ibid.

[14] Za upozornění na tento rozsudek Nejvyššího soudu Spojeného království vděčí autorka tohoto

článku svému bývalému kolegovi, JUDr. Maroši Matiaškovi, LL. M.

[15] Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[16] Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[17] Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[18] Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[19] MINISTERSTVO VNITRA. Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995 - 2004. Praha: Ministerstvo vnitra, 2007.

ISBN: ISBN 978-80-254-0259-7.

[20] Ibid. s. 8.

[21] Ibid. s. 10.

[22] Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[23] K tomu viz K tomu viz HOFSCHEIDEROVÁ, A., MASOPUST ŠACHOVÁ, P., et al. Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí. Brno: Liga lidských práv, 2014. 124 s. K dispozici >>> [zde](#).

[24] Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 13 (2011): Právo dítěte na svobodu od všech forem násilí, CRC/C/GC/13, odst. 59. K dispozici >>> [zde](#). V češtině je Obecný komentář č. 13 k dispozici v publikaci Úmluva o právech dítěte, vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí.

Publikace k dispozici >>> [zde](#). Zde je však citován vlastní překlad autorky tohoto článku.

[25] Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 (2013): Právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska, CRC/C/GC/14. K dispozici >>> [zde](#). V češtině je Obecný komentář č. 14 k dispozici v publikaci Úmluva o právech dítěte, vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí. Publikace k dispozici >>> [zde](#).

[26] Nutno dodat, že v tomto ohledu není moc nápomocná ani judikatura Ústavního soudu, dovozující, že „v případě soudního rozhodování o dětech nelze upřednostňovat abstraktní principy před nejlepším zájmem dítěte v konkrétním případě“ - k tomu viz mj. náleží Ústavního soudu ze dne 29. 6. 2017, sp. zn. I. ÚS 3226/16. K této judikatuře i její kritice viz HOFSCHEIDEROVÁ, A. O konceptu nejlepšího zájmu dítěte [online]. epravo.cz, 17. 10. 2017 [citováno 9. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).

[27] K tomu více viz HOFSCHEIDEROVÁ, A. O konceptu nejlepšího zájmu dítěte [online]. epravo.cz, 17. 10. 2017 [citováno 9. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).

[28] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 13 (2011): Právo dítěte na svobodu od všech forem násilí, CRC/C/GC/13, odst. 61; Obecný komentář č. 14 (2013): Právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska (čl. 3 odst. 1), CRC/C/GC/14, odst. 4.

[29] K tomu viz Obecný komentář č. 14 Výboru OSN pro práva dítěte (2013): Právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska (čl. 3 odst. 1), CRC/C/GC/14, odst. 4.

[30] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 21 (2017): Děti ulice, CRC/C/GC/21, odst. 10. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#). Český překlad k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[31] Ibid, odst. 10. Pozn. vlastní předklad autorky tohoto článku.

[32] Ibid., odst. 11. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[33] Ibid., odst. 5. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[34] Ibid., odst. 5.

[35] Ibid., odst. 5.

[36] V roce 2016 bylo mimo rodinu umístěno 3 481 dětí, z toho 2 796 (72,8 %) na základě předběžného opatření. V roce 2017 bylo celkem mimo rodinu umístěno 3 766, z toho 2 631 (69,9 %) na základě předběžného opatření. K tomu viz Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za daný kalendářní rok. K dispozici >>> [zde](#).

[37] V roce 2016 bylo z důvodu „výchovných problémů“ umístěno mimo rodinu 937 dětí (z důvodu zanedbání výchovy to bylo 1 665 dětí a z důvodu jiných překážek na straně rodičů 1 010 dětí; čtvrtým nejčastějším důvodem, následujícím po „výchovných problémech“, bylo týrání se 158 dětmi. V roce 2017 bylo mimo rodinu z důvodu „výchovných problémů“ umístěno 871 dětí (z důvodu zanedbání výchovy to bylo 1 640 dětí a z důvodu jiných překážek na straně rodičů 1 070 dětí;

čtvrtým nejčastějším důvodem, následujícím po „výchovných problémech“, bylo opět týrání s 141 dětmi. K tomu viz Roční výkazy o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za daný kalendářní rok. K dispozici >>> [zde](#).

[38] Viz např. vnitřní řád Dětského domova se školou Jihlava, hovořící dokonce o „reedukačním poslání“. Vnitřní řád k dispozici >>> [zde](#); či např. Dětský diagnostický ústav Hradec Králové. Vnitřní řád je k dispozici >>> [zde](#).

[39] K tomu viz mj. Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 10 (2007): Práva dítěte v systému soudnictví ve věcech mládeže, CRC/C/GC/10, odst. 8. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).

[40] Pokyny Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením k čl. 14 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením: Právo na osobní svobodu a bezpečnost lidí se zdravotním postižením, přijaté během 14. zasedání Výboru, zorganizovaného v září 2015, odst. 13. Pokyny jsou k dispozici >>> [zde](#).

[41] Ibid., odst. 14. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[42] Je vhodné připomenout, že sociální (lidskoprávní) model postižení se vymezuje oproti medicínskému (individuálnímu) modelu postižení. Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením přistoupil k vymezení obou modelů postižení ve svém Obecném komentáři č. 6 z roku 2018, jehož předmětem byla rovnost a nediskriminace. Výbor OSN pro práva dítěte charakterizoval medicínský (individuální) model postižení tak, že tento: „brání aplikaci principu rovnosti ve vztahu k lidem s postižením. Podle medicínského modelu postižení nejsou lidé s postižením uznáni jako držitelé práv, ale namísto toho jsou „sníženi“ na svou poruchu. Podle těchto modelů je diskriminační nebo rozdílné zacházení a vyloučení lidí s postižením vnímáno jako norma a je legitimizováno medicínsky určovaným přístupem neschopnosti k postižení. Individuální a medicínské modely byly využívány při určování nejranějším mezinárodních norem a politik v oblasti postižení, a to i po prvních pokusech aplikovat v kontextu postižení koncept rovnosti.“ Sociální (lidskoprávní) model postižení naproti tomu „uznává, že postižení je společenským konstruktem a porucha nesmí být považována za legitimní důvod pro odepření nebo omezení lidských práv. Uznává, že postižení je jednou z několika složek identity. Proto zákony a politiky z oblasti postižení musí zohledňovat diverzitu lidí s postižením. Rovněž uznává, že lidská práva jsou na sobě vzájemně závislá, vzájemně provázaná a nedělitelná.“ – k tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 6 (2018): Rovnost a nediskriminace, CRPD/C/GC/6, odst. 8 a 9. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[43] Ibid., odst. 14. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[44] Připomenout lze v tomto ohledu především Magnu chartu libertatum z roku 1215 a Habeas Corpus Act z roku 1679.

[45] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro lidská práva č. 35 (2014): Článek 9 (Svoboda a bezpečnost člověka), CCPR/C/GC/35, odst. 12. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).

[46] Ibid., odst. 14.

[47] K tomu viz Blokhin proti Rusku, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 23. 3. 2016, stížnost č. 47152/06, odst. 168 a 171.

[48] K tomu viz Minors in Detention v. Honduras, rozhodnutí Interamerické komise pro lidská práva ze dne 10. března 1999, odst. 110. Rozhodnutí v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[49] K tomu viz Tematická zpráva Interamerické komise pro lidská práva „The Right of Boys and Girls to a Family: Alternative Care. Ending Institutionalization in the Americas“, 2013, odst. 215. Tematická zpráva je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[50] K tomu více viz mj. HOFSCHEIDEROVÁ, A. O svobodě dospívajících [online]. epravo.cz, 27. 6. 2018 [citováno 10. 2. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).

[51] K tomu viz mj. tematická zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detence, A/HRC/38/36, 2018, odst. 69. Zpráva v angličtině je k dispozici >>> [zde](#).

[52] Ibid., odst. 66. Pozn. překlad autorky tohoto článku.

[53] Ibid., odst. 67 a 68. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[54] Na nezbytnost důsledně odlišovat závislost na omamných a psychotropních látkách od užívání omamných či psychotropních látek poukázal již zvláštní zpravodaj OSN pro právo na zdraví, Anand Grover, ve své zprávě ke světovému drogovému problému z roku 2010, v níž uvedl, že „je důležité nezaměňovat užívání drog a závislost na drogách: závislost na drogách je považována za chronickou, recidivující poruchu, která v sobě zahrnuje změny mozkových funkcí, které mohou vyžadovat zdravotní léčbu, ideálně s využitím „biopsychosociálního“ přístupu. Naproti tomu užívání drog není zdravotním stavem a nemusí nutně vést k závislosti. Většina lidí, kteří užívají drogy, se nestává závislými ani nevyžaduje léčbu.“ – k tomu viz A/65/255, 2010, odst. 7. Zpráva je v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[55] K tomu viz náleží Ústavního soudu ze dne 23. 1. 2018, sp. zn. I. ÚS 2637/17.

[56] Ibid.

[57] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva č. 14 (2000): Právo na nejvýše dosažitelnou úroveň zdraví (čl. 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech), E/C.12/2000/4, odst. 8. Obecný komentář v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[58] K tomu viz zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detence, A/HRC/38/36, odst. 25.

[59] K tomu viz zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, k právu na duševní zdraví, A/HRC/35/21, 2017, odst. 64: „Ospravedlnění využívání donucení je obecně založeno na „zdravotní nezbytnosti“ a „nebezpečnosti“. Tyto subjektivní principy nejsou podpořeny výzkumy a jejich uplatňování je otevřené širokým interpretacím, což vyvolává otázku svévole, která se čím dál tím více dostává pod právní kontrolu. Existují rovněž pádné argumenty poukazující na to, že nucená léčba, včetně léčby prostřednictvím psychotropních léčiv, není účinná, navzdory tomu, že je široce využívána. Rozhodnutí využít donucení jsou vlastní psychiatrům, kteří pracují v systémech, v nichž chybí klinické nástroje pro vyzkoušení nedonucujících možností. Realita mnoha zemí je taková, že alternativy neexistují a spoléhání se na využívání donucení je výsledkem systémového selhání chránit práva jednotlivců.“ Zpráva v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[60] K tomu viz např. Studii Vysokého komisaře OSN pro lidská práva k dopadu světového drogového problému na užívání lidských práv, A/HRC/30/65, 2015, odst. 47 a 48: „Nucená drogová detenční a rehabilitační centra, která jsou někdy označována jako reedukační centra prostřednictvím práce, typicky podle zvláštního zpravodaje pro otázky mučení vystavují držené osoby dlouhým hodinám fyzicky namáhavého cvičení, tělesným a verbálním zneužíváním, bitím, umístováním na samotku a nucené práci (viz A/HRC/22/53, odst. 40-42). Zvláštní zpravodaj pro právo na zdraví poznamenal, že tyto praktiky nejsou založeny na důkazech a nejsou v nich dostupní profesionálové z oblasti zdraví, kteří by byli proškoleni na řešení drogové závislosti. Léčba je navíc často vedena hromadně a nezohledňuje, že je nezbytné, aby souhlas byl dán na individuálním základě (viz A/65/255, odst. 31-33). Existují zde zprávy, že v těchto nucených detenčních centrech dochází k nedobrovolné pokusné léčbě, mučení, špatnému zacházení a sexuálnímu násilí (viz A/HRC/22/53, odst. 40-42). Vnucení nedobrovolné léčby, z důvodu nepřístupnosti k opioidové substituční terapii a jiným intervencím harm reduction rovněž zvyšuje riziko onemocnění, zvláště infekce HIV (viz A/65/255, odst. 36).“ (pozn. zvýraznění doplněno) – Studie v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[61] O programech harm reduction jako součásti práva na zdraví hovoří již Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 15 (2013): Právo dítěte na užívání nejvýše dosažitelné úrovně zdraví (čl. 24 Úmluvy o právech dítěte), CRC/C/GC/15, v odst. 66, v němž Výbor uvedl, že „(...) Výbor podtrhuje význam přijetí přístupu založeného na právech k užívání omamných a psychotropních látek a doporučuje, aby tam, kde je to vhodné, byly uplatňovány strategie harm reduction, které by minimalizovaly negativní dopady užívání omamných a psychotropních látek na zdraví.“ – Obecný komentář v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Dále lze stejné závěry nalézt též např. v tematické

zprávě zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, k právu na zdraví dospívajících, v níž zvláštní zpravodaj zdůraznil, že „státy by měly poskytnout preventivní služby, služby harm reduction a služby v oblasti léčby závislosti, a to bez diskriminace, a alokovat dostatečný rozpočet na postupnou realizaci práva na zdraví. Toto nejsou vzájemně si konkurující nebo alternativní strategie, nýbrž nebytné součásti srozumitelného přístupu, který by dospívajícím umožnil vyhledat zdravotní služby a informace, na jejichž poskytnutí mají právo. Všechny tyto služby by měly být v souladu s rámcem dostupnosti, přístupnosti, přijatelnosti a kvality.“ – k tomu viz A/HRC/32/32, 2016, odst. 100. Zpráva v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). Na tuto zprávu zvláštního zpravodaje pak opět navázal Výbor OSN pro práva dítěte v Obecném komentáři č. 20 (2016): Uplatňování práv dítěte v průběhu dospívání, CRC/C/GC/20, 2016, v níž Výbor v odst. 64: „(...) Státy by měly zajistit právo dospívajících na zdraví ve vztahu k užívání takových látek, stejně jako tabáku, alkoholu a rozpouštědel, a nastolit služby v oblasti prevence, harm reduction a léčby závislosti, a to bez diskriminace a s dostatečným rozpočtovými alokacemi. Jsou vítány alternativy k trestajícím nebo represivním drogovým kontrolním politikám ve vztahu k dospívajícím.[61] Dospívajícím by měly být rovněž poskytnuty odpovídající a objektivní informace založené na vědeckých důkazech, a to s cílem předcházet nebo minimalizovat újmu způsobenou užíváním návykových látek.“. Obecný komentář v angličtině je k dispozici >>> [zde](#). V Obecném komentáři č. 21 k dětem ulice, CRC/C/GC/21, 2017, pak Výbor OSN pro práva dítěte v odst. 53 zdůraznil, že „(...) Státy by měly zvyšovat dostupnost preventivních, léčebných a rehabilitačních služeb pro uživatele návykových látek, včetně služeb harm reduction a služeb zaměřených na terapii traumatu a duševní zdraví pro děti ulice. Tyto služby by měly být personálně vybaveny profesionály vyškolenými v oblasti práv dítěte a zvláštních okolností situace dětí ulice. Státy mohou prosazovat řádně podporované vzdělávání mezi vrstevníky, které může být obzvláště účinné při boji proti užívání návykových látek, pohlavně přenosným infekcím a HIV. Zvláštní pozornost je nezbytná pro ochranu dětí ulice před jejich zapojením do obchodu s drogami.“ Pozn. vše vlastní překlad autorky tohoto článku.

[62] K tomu viz Obecný komentář Výbor OSN pro práva dítěte č. 15 (2013): Právo dítěte na užívání nejvyšší dosažitelné úrovně zdraví (čl. 24 Úmluvy o právech dítěte), CRC/C/GC/13, odst. 115: „V kontextu práva dětí na zdraví definuje Výbor přijatelnost jako závazek navrhnout a implementovat všechna zařízení, produkty a služby související se zdravím způsobem, který bude plně zohledňovat a respektovat lékařskou etiku, stejně jako potřeby dětí, jejich očekávání, kulturu, názory a jazyky, věnuje zvláštní pozornost určitým skupinám tam, kde to bude nezbytné.“ Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[63] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva č. 14 (2000): Právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví (čl. 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech), E/C.12/2000/4, odst. 12.

[64] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 15 (2013): Právo dítěte na užívání nejvyšší dosažitelné úrovně zdraví (čl. 24 Úmluvy o právech dítěte), CRC/C/GC/13, odst. 31.

[65] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 7 (2005): Implementace práv dítěte v raném dětství, CRC/C/GC/7/Rev.1, odst. 17. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[66] K tomu viz např. tematickou zprávu zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detence, A/HRC/38/36, 2018, v níž zvláštní zpravodaj v odst. 64 poukazuje na to, že „od okamžiku, kdy vstoupila v účinnost Úmluva o právech dítěte, výzkumy z oblasti neurovědy ukázaly, že mozek dospívajících se stále rozvíjí mnoha kritickými způsoby. To vyvolává významné otázky ohledně zdůvodnění trestajících, uzavřených prostředí a metod kontroly. Tělesné tresty, ponížení, donucení a odepření podporujícího prostředí, které může zajistit zdravé, nenásilné vztahy a fyzický komfort, nemohou nikdy vyvolat pozitivní, dlouhodobou změnu v chování dítěte.“ – Pozn. zvýraznění doplněno; vlastní překlad autorky tohoto článku. Je přitom vhodné připomenout, že dospívání je definováno, v souladu se stanoviskem Světové zdravotnické organizace, jako období od 10. do 19. roku věku dítěte. – K tomu viz mj. tematickou zprávu zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, k právu na zdraví dospívajících, A/HRC/32/32, 2016, odst. 1. Zpráva v angličtině je k dispozici >>> [zde](#).

[67] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 13 (2011): Právo dítěte na svobodu od všech forem násilí, CRC/C/GC/13, odst. 52. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[68] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 21 (2017): Děti ulice, CRC/C/GC/21, odst. 43.

[69] K tomu viz K tomu viz zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detence, A/HRC/38/36, odst. 33. Pozn. vlastní překlad autorky tohoto článku.

[70] Toto přirozené právo, jehož uznání lze označit za samotnou podstatu demokratického právního státu, je uznáno mj. v § 3 odst. 1 zákona č. [89/2012](#) Sb., občanského zákoníku, jako základní zásada soukromého práva, která by jako taková tak měla být respektována při interpretaci a aplikaci všech rodinněprávních opatření, včetně těch, která mohou vyústit ve vynětí dítěte z jeho přirozeného prostředí a jeho umístění do náhradní péče.

[71] K tomu viz Tematická zpráva Interamerické komise pro lidská práva „Fullfilment of Children´s Rights“, 2017, odst. 340. Zpráva v angličtině je k dispozici >>> [zde](#).

[72] K tomu viz HOFSCHNEIDEROVÁ, A., MASOPUST ŠACHOVÁ, P., et al. Restorativní přístupy k protiprávní činnosti dětí. Brno: Liga lidských práv, 2014. 124 s. K dispozici >>> [zde](#).

[73] K tomu viz především Blokhin proti Rusku, rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 23. 3. 2016, stížnost č. 47152/06.

[74] Významný milník v této souvislosti může přinést již rozhodnutí Evropské komise pro sociální práva o kolektivní stížnosti ve věci International Commission of Jurists (ICJ) v. the Czech Republic, stížnost č. 148/2017. Text kolektivní stížnosti, rozhodnutí Evropské komise pro sociální práva o její přijatelnosti, jakož i veškerá vyjádření české vlády k ní jsou v angličtině k dispozici >>> [zde](#).

© EPRAVO.CZ - Sběrka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Byznys a paragrafy, díl 32.: Konkurenční doložka](#)
- [Skryté ujednání v realitní smlouvě - zbytečná hra na schovávanou](#)
- [Odpovědnost člena voleného orgánu dle § 159 OZ a vymezení škody způsobené právnické osobě](#)
- [Vnosy do společného jmění manželů a jejich valorizace v aktuální judikatuře Nejvyššího soudu a Ústavního soudu](#)
- [Právo na přístup ke kamerovým záznamům: střet GDPR, informačního zákona a praxe veřejných institucí](#)
- [Postoupení pohledávky na výživné jako novinka právní úpravy účinné od 1. 1. 2026](#)
- [Jak zahájit provoz mezinárodní letecké linky do České republiky \(EU\): právní požadavky pro aerolinky ze třetích zemí](#)
- [Mimořádné vydržení a vývoj judikatury Nejvyššího soudu](#)
- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Odštěpný závod zahraniční společnosti optikou NIS2: Jak správně určit velikost podniku?](#)
- [Zápis ochranné známky bez komplikací. Klíčem k úspěchu je kvalitní předběžná rešerše](#)